הרה"ג ר' מיכל שורקין שליט"א

דבר שבקדושה

- באר היטב אורח חיים סימן קכה 1
- ערוך השלחן סימן קכה סעיף ד..... 2
- רמב"ם הל' קריאת שמע פרק א' הלכה ד' 3
- יומא דף סט: אמר רב יוסף אמר רב שגידלו בשם המפורש 4
- תלמידי רבינו יונה ברכות כא. - קריאת שמע ,דבר שבקדושה .. 5
- ספרי על הפסוק כי שם השם אקרא 6
- שו"ע אורח חיים סימן ה' מחלוקת מג"א והגר"א בעניין כוונה בשם 7
- שו"ע או"ח סימן מו' סעיף ט' רמ"א 8
- שו"ע או"ח סימן נד' סעיף ג' רמ"א 9
- משנ"ב או"ח סימן נד' ס"ק יג..... 10
- רא"ש מגילה פרק ג' סימן ז' 11
- קרבן נתנאל אות צ..... 11

קכה דִּינֵי קְדֻשָּׁה. וּבוֹ ב׳ סְעִיפִים:

א. [*א] (א) אֵין הַצִּבּוּר אוֹמְרִים עִם שְׁלִיחַ צִבּוּר נַקְדִּישָׁךְ [*ב] (ב) אֶלָּא שׁוּתְּקִין וּמְכַוְּנִין לְמַה שֶׁשְּׁלִיחַ צִבּוּר אוֹמֵר עַד שֶׁמַּגִּיעַ לִקְדֻשָּׁה, וְאָז עוֹנִים הַצִּבּוּר (ג) קָדוֹשׁ: **ב.** טוֹב (ד) לְכַוֵּן רַגְלָיו בְּשָׁעָה שֶׁאוֹמֵר קְדֻשָּׁה עִם שְׁלִיחַ צִבּוּר. הגה (ה) וְיֵשׁ לִשָּׁא [ד] (ו) הָעֵינַיִם לַמָּרוֹם בְּשָׁעָה שֶׁאוֹמְרִים קְדֻשָּׁה, (ז) וְכֵן

א הרא״ש בתשובה כלל ד׳ ובית יוסף. ב תרומת הדשן.

בְּאֵר הֵיטֵב

א. שׁוּתְּקִין. וְגַם קַדִּישׁ אֵין לוֹמַר עִם הַחַזָּן, וַאֲפִלּוּ לִלְמֹד אָסוּר אִם לֹא בְּשָׁעָה שֶׁהַחַזָּן מְנַגֵּן בִּשְׁעַת הַנִּגּוּן וְלֹא בְּשָׁעָה שֶׁמְּחַתֵּךְ הָאוֹתִיּוֹת. וְאֵינוֹ נִקְרָא קְדֻשָּׁה אֶלָּא נַעֲרִיצְךָ וְכוּ׳ לְעֻמָּתָם וְכוּ׳ וּבְדִבְרֵי וְכוּ׳ אֲבָל שְׁאָר הַנֻּסָּח שֶׁמּוֹסִיפִין בְּשַׁבָּת אֵינוֹ בִּכְלַל קְדֻשָּׁה, יֵשׁ נוֹחֲלִין, וְעַיֵּן לְעֵיל סִימָן סו סָעִיף קָטָן ז. וְהָאַר״י זַ״ל כָּתַב שֶׁיֹּאמַר כָּל הַקְּדֻשָּׁה בְּלַחַשׁ עִם הַשְּׁלִיחַ צִיבּוּר, עַיֵּן בְּסֵפֶר נָגִיד וּמְצַוֶּה דַף צז ע״ב. בְּשַׁבָּת אוֹמְרִים כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּקָמֵץ, סֵפֶר חֲסִידִים סִימָן תתר. וְיִרְאֶה הַשְּׁלִיחַ צִבּוּר לְסַיֵּם לְעֻמָּתָם וְכוּ׳ וּבְדִבְרֵי וְכוּ׳ קֹדֶם שֶׁיַּתְחִילוּ הַקָּהָל בָּרוּךְ וְיִמְלֹךְ, סֵפֶר חֲסִידִים סִימָן תתמו: **ב. קָדוֹשׁ.** מִי שֶׁאָמַר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ וַעֲדַיִן הַשְּׁלִיחַ צִיבּוּר הָיָה בְּוִקְרָא זֶה אֶל זֶה יָצָא, הֲלָכוֹת קְטַנּוֹת חֵלֶק ב סִימָן קסז: **ג. רַגְלָיו.** בְּסוֹד וְרַגְלֵיהֶם רֶגֶל יְשָׁרָה. וְצָרִיךְ לְכַוֵּן בְּיוֹתֵר בִּקְדֻשָּׁה לְקַדֵּשׁ אֶת הַשֵּׁ״ת כְּדֵי שֶׁיִּשְׁרֶה עָלָיו קְדֻשָּׁה מִלְּמַעְלָה וְיִכַּוֵּן לְקַיֵּם מִצְוַת עֲשֵׂה וְנַקְדִּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְהָאַר״י זַ״ל הָיָה מַזְהִיר מְאֹד עַל זֶה: **ד.** הָעֵינַיִם. דְּהַיְנוּ שֶׁיִּהְיוּ סְגוּרוֹת אֲבָל לֹא בְּעֵינַיִם פְּתוּחוֹת, טַ״ז:

שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה

(א) שׁוּתְּקִין. עַיֵּן בַּאֵר הֵיטֵב. וְעַיֵּן בְּסֵפֶר הַכַּוָּנוֹת כְּשֶׁיַּגִּיעַ הַשְּׁלִיחַ צִבּוּר לְנַקְדִּישָׁךְ צָרִיךְ לַחֲזֹר וְלִפְסֹעַ שָׁלֹשׁ פְּסִיעוֹת לְפָנָיו בְּמָקוֹם שֶׁהָיָה עוֹמֵד בְּתִפְלַּת הַלַּחַשׁ, וְיִסְתֹּם עֵינָיו בְּכַוָּנָה גְּמוּרָה כו׳. וּשְׁתֵּי תֵבוֹת אֵלּוּ נַקְדִּישָׁךְ וְנַעֲרִיצְךָ (הוּא מִנְהַג סְפָרַדִּים לוֹמַר כֵּן בְּכָל תְּפִלַּת שַׁחֲרִית, וּלְהַאשְׁכְּנַזִּים נִרְאֶה שֶׁיֵּשׁ לוֹמַר תֵּבַת נְקַדֵּשׁ אֶת שְׁמְךָ בָּעוֹלָם) בְּקוֹל רָם, וְגַם קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ, וְהַשְּׁאָר יֹאמַר תֵּבָה בְּתֵבָה עִם הַשְּׁלִיחַ צִבּוּר, עַיֵּן שָׁם, וּקְצָת הֵבִיא הַבָּאֵר הֵיטֵב וְקִצַּר: (ב) קָדוֹשׁ. עַיֵּן בַּאֵר הֵיטֵב. וְעַיֵּן בִּכְרָכֵי יוֹסֵף בְּשֵׁם מַהֲרַ״י מוֹלְכוֹ שֶׁחוֹלֵק עַל הֲלָכוֹת קְטַנּוֹת וּסְבִירָא לַהּ דְּלֹא יָצָא וְצָרִיךְ לַעֲנוֹת פַּעַם אַחֶרֶת, עַיֵּן שָׁם: (ג) רַגְלָיו. עַיֵּן בַּאֵר הֵיטֵב. וְכָתְבוּ בְּשֵׁם הָאַר״י זַ״ל שֶׁצָּרִיךְ לִזָּהֵר בְּתַכְלִית הַזְּהִירוּת לְכַוֵּן הָרַגְלַיִם בְּעֵת הַקְּדֻשָּׁה שֶׁשְּׁתֵּיהֶן יִהְיוּ דּוֹמוֹת כְּרֶגֶל אֶחָד בְּלִבַּד כו׳, עַיֵּן שָׁם: (ד) הָעֵינַיִם. עַיֵּן בַּאֵר הֵיטֵב. וְכֵן דַּעַת הָאַר״י כְּתַבְתִּי״ז וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל, וְעַיֵּן בַּטּוּר בְּשֵׁם סֵפֶר הֵיכָלוֹת:

מִשְׁנָה בְּרוּרָה

לֹא יַגְבִּיהַּ הָעוֹנֶה יוֹתֵר מֵהַמְבָרֵךְ. עוֹד נִרְאֶה, דְּאִם כַּוָּנָתוֹ בַּהֲרִימוֹ קוֹלוֹ כְּדֵי לִזָּרֵז לְהָעָם שֶׁיַּעֲנוּ גַּם הֵם, מֵתָּר, עַיֵּן לְקַמָּן בְּסִימָן רטו סָעִיף ג, וְעַיֵּן שָׁם עוֹד; דְּאַחַר קְטַנִּים בְּנֵי חִנּוּךְ צָרִיךְ לַעֲנוֹת אָמֵן אַחַר בִּרְכָתָן. וְאַחַר שׁוּטָה אֵין לַעֲנוֹת אָמֵן, דְּלָאו בַּר מִצְוָה כְּלָל (וּפִרֵּי מְגָדִים שֶׁכָּתַב אַחַר חֵרֵשׁ וְשׁוֹטֶה, שֶׁגְּרָא דִּלְשָׁנָא הוּא, דְּחֵרֵשׁ [נא] הַמְדַבֵּר וְאֵינוֹ שׁוֹמֵעַ, בְּוַדַּאי חַיָּב הוּא בְּמִצְוֹת). וְאַחַר נָשִׁים שֶׁבֵּרְכוּ עַל מִצְוֹת עֲשֵׂה שֶׁהַזְּמַן גְּרָמָא יוֹכַל לַעֲנוֹת אָמֵן [פְּרִי מְגָדִים]:

קכה א (א) אֵין הַצִּבּוּר וְכוּ׳.

הַטַּעַם דְּנִתְקַן, [א] שֶׁשְּׁלִיחַ צִבּוּר יֹאמְרֵנוּ בִּשְׁבִיל הַקָּהָל וְיִהְיֶה שְׁלוּחָם, וּכְשֶׁגַּם הַצִּבּוּר אוֹמְרִים אוֹתוֹ, אֵיךְ יִקְרֵא הַשְּׁלִיחַ צִבּוּר שְׁלוּחָם, וְכֵן בְּקַדִּישׁ יֵשׁ לְזַהֵר שֶׁלֹּא לוֹמַר עִם הַחַזָּן יִתְגַּדַּל וְכוּ׳ עַד אָמֵן יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּה, וַאֲפִלּוּ יֵשׁ מִנְיָן מִלְּבַדּוֹ שֶׁשּׁוֹמְעִין וּמַאֲזִינִין לִשְׁלִיחַ צִבּוּר, גַּם כֵּן אָסוּר, כִּי עַל כָּל אֶחָד שֶׁבְּבֵית הַכְּנֶסֶת הַחִיּוּב לִשְׁתֹּק וּלְהַאֲזִין לִשְׁלִיחַ צִבּוּר וְאַחַר כָּךְ לַעֲנוֹת אַחֲרָיו. וּמִטַּעַם זֶה, אֲפִלּוּ אִם יִרְצֶה לִלְמֹד עַל יְדֵי הִרְהוּר גַּם כֵּן אָסוּר מִשָּׁעָה שֶׁמַּתְחִיל הַחַזָּן נְקַדֵּשׁ, וְכֵן בְּקַדִּישׁ, אִם לֹא בְּשָׁעָה שֶׁהַחַזָּן מַאֲרִיךְ בְּנִגּוּן וְלֹא בְּשָׁעָה שֶׁמְּחַתֵּךְ הָאוֹתִיּוֹת. וְאֵינוֹ נִקְרָא קְדֻשָּׁה אֶלָּא נַעֲרִיצְךָ וְכוּ׳ [הוּא לְמִנְהַג סְפָרַד שֶׁאוֹמְרִים כֵּן בְּכָל תְּפִלַּת שַׁחֲרִית, וְכֵן לְאַשְׁכְּנַזִּים שֶׁאוֹמְרִים נְקַדֵּשׁ], לְעֻמָּתָם וְכוּ׳, וּבְדִבְרֵי וְכוּ׳ אֲבָל שְׁאָר הַנֻּסָּח שֶׁמּוֹסִיפִין בְּשַׁבָּת אֵינוֹ בִּכְלַל קְדֻשָּׁה וְאֵינוֹ צָרִיךְ לְהַאֲזִין אַחַר הַחַזָּן בָּזֶה [וְכֵן הַמִּנְהָג פְּהֵיסוֹ שֶׁאוֹמְרִים זֶה קֹדֶם הַחַזָּן], וְכֵן מֵתָּר לִלְמֹד אָז עַל יְדֵי הִרְהוּר, כֵּן כָּתַב הַמָּגֵן אַבְרָהָם בְּשֵׁם הַגָּהַת יֵשׁ נוֹחֲלִין, אֲבָל כַּמָּה אַחֲרוֹנִים סוֹבְרִין [ב] דַּאֲפִלּוּ יִמְלֹךְ גַּם כֵּן אֵינוֹ מֵעִקַּר הַקְּדֻשָּׁה, וְכָל שֶׁכֵּן לְעֻמָּתָם וְכוּ׳ וּבְדִבְרֵי וְכוּ׳: **(ב) אֶלָּא שׁוּתְּקִין וְכוּ׳.** [ג] וְיֵשׁ מְקֹלְקִלִין שֶׁיּוֹכֵל לֵאמֹר עִם הַשְּׁלִיחַ צִבּוּר. [ד] וְהַמִּנְהָג הַנָּכוֹן כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הַשֶּׁלְחָן עָרוּךְ, כִּי עִמּוֹ נִמְשְׁכוּ הָאַחֲרוֹנִים, וְכֵן נָהֲגוּ הַגְּרָ״א. וּמִכָּל מָקוֹם הַמִּנְהָג בְּיָמֵינוּ שֶׁאוֹמְרִים הַקָּהָל גַּם כֵּן נְקַדֵּשׁ. בְּשַׁבָּת אוֹמְרִים כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּקָמֵ״ץ. וְיִרְאֶה הַשְּׁלִיחַ צִבּוּר לְסַיֵּם לְעֻמָּתָם וְכוּ׳ וּבְדִבְרֵי וְכוּ׳ קֹדֶם שֶׁיַּתְחִילוּ הַקָּהָל בָּרוּךְ וְיִמְלֹךְ, כֵּן כָּתַב הַמָּגֵן אַבְרָהָם בְּשֵׁם הַסֵּפֶר חֲסִידִים, וְרוֹצֶה לוֹמַר [ה] שֶׁלֹּא יִמְשֹׁךְ הַשְּׁלִיחַ צִבּוּר כָּל כָּךְ בַּאֲמִירָתוֹ לְעֻמָּתָם וְכוּ׳ וּבְדִבְרֵי וְכוּ׳, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַתְחִילוּ הַקָּהָל בָּרוּךְ כְּבוֹד וְכוּ׳ וְכֵן יִמְלֹךְ קֹדֶם שֶׁיְּסַיֵּם, [ו] וְהוּא הַדִּין לְקַדִּישׁ וּלְבָרְכוּ וּלְכָל דָּבָר שֶׁעוֹנִים אַחַר הַשְּׁלִיחַ צִבּוּר אוֹ אַחַר הַמְבָרֵךְ, לֹא יִמְשֹׁךְ הַשְּׁלִיחַ צִבּוּר אוֹ הַמְבָרֵךְ בְּסוֹפוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַעֲנוּ הַקָּהָל אַחֲרָיו קֹדֶם שֶׁיְּסַיֵּם וְיִהְיֶה זֶה כְּעֵין אָמֵן חֲטוּפָה, לְעֵיל בְּסִימָן קכד סָעִיף ח. מַהֲרִי״ל כְּשֶׁאָמַר בָּרוּךְ וְיִמְלֹךְ הָיָה כּוֹרֵעַ וְזוֹקֵף בַּשֵּׁם, אֲבָל לֹא מָצִינוּ רְאִיָּה לָזֶה [דַּרְכֵי מֹשֶׁה], עַל כֵּן לֹא נָהֲגוּ כֵּן כְּהַיּוֹם: **(ג) קָדוֹשׁ.** וְיָחִיד שֶׁאָמַר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ וַעֲדַיִן הַשְּׁלִיחַ צִבּוּר הָיָה בְּוִקְרָא זֶה אֶל זֶה יָצָא וְצָרִיךְ לַעֲנוֹת פַּעַם אַחֶרֶת, וְהַטַּעַם פָּשׁוּט, דְּצָרִיךְ לַעֲנוֹת בֵּי עֲשָׂרָה כְּאֶחָד. וְכֵן [ז] יֵשׁ לִזָּהֵר גַּם כֵּן שֶׁלֹּא יֹאחַר לוֹמַר אֶת הַקְּדֻשָּׁה אַחַר הַקָּהָל. וְיֵשׁ לִזָּהֵר בְּכָל זֶה בְּעֵת אֲמִירַת הַפִּיּוּט, שֶׁכְּשֶׁרוֹאֶה הַצִּבּוּר מַתְחִילִין לוֹמַר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ תֵּכֶף יִפְסֹק בְּאֶמְצַע: **ב (ד) לְכַוֵּן רַגְלָיו.** כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּסִימָן צה. וְצָרִיךְ לְכַוֵּן בְּיוֹתֵר בַּקְּדֻשָּׁה לְקַדֵּשׁ אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וּבִזְכוּת זֶה יַשְׁרֶה עָלָיו הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ קְדֻשָּׁה מִלְּמַעְלָה, וִיכַוֵּן לְקַיֵּם הַפָּסוּק וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְהָאַר״י זַ״ל הָיָה מַזְהִיר מְאֹד עַל זֶה. הַנֻּסָּח שֶׁמַּקְדִּישִׁים וְלֹא שֶׁמַּקְדִּישִׁין. גַּם יַפְרִישׁ קְצָת בֵּין תֵּבַת שֶׁמַּקְדִּישִׁים לְתֵבַת אוֹתוֹ שֶׁכָּתוּב אַחַר כָּךְ, וּכְדִלְעֵיל בְּסִימָן סא לְגַבֵּי קְרִיאַת שְׁמַע [אַחֲרוֹנִים]: **(ה) וְיֵשׁ לִשָּׂא וְכוּ׳.** כִּי כָּתְבוּ בְּשֵׁם סֵפֶר הֵיכָלוֹת זֶה לְשׁוֹנוֹ, בְּרוּכִים אַתֶּם לַד׳ שָׁמַיִם וְיוֹרְדֵי מֶרְכָּבָה אִם תֹּאמְרוּ וְתַגִּידוּ לְבָנֵי מַה שֶּׁאֲנִי עוֹשֶׂה בְּשָׁעָה שֶׁמַּקְדִּישִׁים וְאוֹמְרִים קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ, וְלַמְּדוּ אוֹתָם שֶׁיִּהְיוּ עֵינֵיהֶם נְשׂוּאוֹת לַמָּרוֹם לְבֵית תְּפִלָּתָם וְנוֹשְׂאִים עַצְמָם לְמַעְלָה, כִּי אֵין לִי הֲנָאָה בָּעוֹלָם כְּאוֹתָהּ שָׁעָה שֶׁעֵינֵיהֶם נְשׂוּאוֹת בְּעֵינַי וְעֵינַי בְּעֵינֵיהֶם, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אֲנִי אוֹחֵז בְּכִסֵּא כְּבוֹדִי בְּדְמוּת יַעֲקֹב וּמְחַבְּקָהּ וּמְנַשְּׁקָהּ וּמַזְכִּיר זְכוּתָם וּמְמַהֵר גְּאֻלָּתָם: **(ו) הָעֵינַיִם.** דְּהַיְנוּ, שֶׁיִּהְיוּ סְגוּרוֹת, אֲבָל לֹא בְּעֵינַיִם פְּתוּחוֹת, כֵּן כָּתַב הַטַּ״ז, אֲבָל הַרְבֵּה אַחֲרוֹנִים חוֹלְקִין עַל זֶה וּפָסַק הַמָּגֵן גִּבּוֹרִים כְּמוֹתָם: **(ז) וְכֵן מְנַעְנְעִים וְכוּ׳.** הַשֶּׁלְ״ה כָּתַב, שֶׁקַּבָּלָה בְּיָדוֹ שֶׁיָּרִים גּוּפוֹ וַעֲקֵבוֹ לְמַעְלָה בְּבָרוּךְ וְיִמְלֹךְ כְּמוֹ בְּקָדוֹשׁ:

בְּאוּר הֲלָכָה

קכה א [*א] אֵין הַצִּבּוּר וְכוּ׳. עַיֵּן בְּמִשְׁנָה בְּרוּרָה, וְהוּא מְמַחֲצִית הַשֶּׁקֶל. וּבִשְׁלֻחָן עָרוּךְ שֶׁל הַגְּרַ״ז כָּתַב דְּהָנֵי מִלֵּי לְיָחִיד שֶׁרוֹצֶה לוֹמַר נְקַדֵּשׁ, אֲבָל אִם כָּל הַקָּהָל יִרְצוּ לוֹמַר, מֵתָּר מִדִּינָא, אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא עִם הַשְּׁלִיחַ צִבּוּר בְּיַחַד, אַךְ שֶׁמִּכָּל מָקוֹם אֵין לְכַתְּחִלָּה לְהִתְנַהֵג כֵּן, וּכְמוֹ בְּקַדִּישׁ שֶׁעוֹנִין הַצִּבּוּר אָמֵן יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּה אַחַר יִתְגַּדַּל שֶׁאוֹמֵר הַשְּׁלִיחַ צִבּוּר, כֵּן בְּקַדֵּשׁה יֵשׁ לְכַתְּחִלָּה לַעֲנוֹת קָדוֹשׁ וּבָרוּךְ אַחַר נַקְדִּישָׁךְ, אוֹ נְקַדֵּשׁ שֶׁאָמַר הַשְּׁלִיחַ צִבּוּר. וְכֵן מַשְׁמַע בְּבֵאוּר הַגְּרַ״א, דְּזֶה הוּא הַטַּעַם שֶׁל הַשֶּׁלְחָן עָרוּךְ שֶׁכָּתַב, אֵין הַצִּבּוּר וְכוּ׳, דְּמַשְׁמַע דַּאֲפִלּוּ אִם יִרְצוּ כָּל הַצִּבּוּר לוֹמַר גַּם כֵּן אֵין כְּדַאי לְכַתְּחִלָּה. **וּבִזְמַנֵּנוּ** שֶׁנְּהֵגוּ הָעוֹלָם לוֹמַר נְקַדֵּשׁ הוּא עַל פִּי כְּתָבֵי הָאַר״י שֶׁהֵבִיא הַמָּגֵן אַבְרָהָם, אוֹ שֶׁסּוֹבְרִין כְּהַט״ז בְּסָעִיף קָטָן א: [*ב] אֶלָּא שׁוּתְּקִין וְכוּ׳ וְאָז עוֹנִין הַצִּבּוּר קָדוֹשׁ. עַיֵּן בְּמִשְׁנָה בְּרוּרָה בְּמַה שֶׁכָּתַבְנוּ שֶׁצְּרִיכִין לִזָּהֵר שֶׁלֹּא לְהִתְאַחֵר אַחַר הַצִּבּוּר אוֹ לְהַקְדִּים, כִּי אֵין אוֹמְרִים דָּבָר שֶׁנְּקַדֵּשָׁה פְּחוֹת מֵעֲשָׂרָה, וְעַיֵּן לְעֵיל סוֹף סִימָן קכד מַה שֶׁכָּתַבְנוּ שָׁם. וּמִסְתַּפְּקָנָא לְעִנְיַן שְׁלִיחַ צִבּוּר אִם הוּא מְחֻיָּב גַּם כֵּן לוֹמַר קָדוֹשׁ וּבָרוּךְ בְּשָׁעָה עִם הַצִּבּוּר, כִּי הֲלֹא הוּא אֵינוֹ מוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַכְּלָל דְּהָא אוֹמֵר נְקַדֵּשׁ וְכוּ׳, וְאֵיךְ יֹאמַר אַחַר כָּךְ שֶׁלֹּא בְּעֲשָׂרָה, וְאֵין לוֹמַר כֵּיוָן דְּהַשְּׁלִיחַ צִבּוּר עוֹמֵד לְהוֹצִיא רַבִּים יְדֵי חוֹבָה חָשׁוּב כְּצִבּוּר, זֶה אֵינוֹ, דַּהֲלֹא קְדֻשָּׁה הִצְרִיכוּ חַז״ל לְכָל אֶחָד מֵהַשּׁוֹמְעִים לֵאמֹר בְּעַצְמוֹ קָדוֹשׁ וּבָרוּךְ. וְאַפְשַׁר כֵּיוָן דְּהָעוֹמֵד בְּתִפְלָה, קָיְמָא לַן בְּסִימָן קד סָעִיף ז דְּיִשְׁתּוֹק וִיכַוֵּן לְמַה שֶׁאוֹמֵר שְׁלִיחַ צִבּוּר כְּדֵי לְצֵאת בָּזֶה, חָשׁוּב כְּעוֹמֵד לְהוֹצִיא רַבִּים יְדֵי חוֹבָה וַיְכוֹל לוֹמַר אֲפִלּוּ אַחַר כָּךְ. וְאִם מַתְחִיל הַשְּׁלִיחַ צִבּוּר אוֹ שֶׁאָר יָחִיד לוֹמַר קָדוֹשׁ קֹדֶם שֶׁגָּמְרוּ צִבּוּר אֲמִירָתָם, בְּוַדַּאי חָשׁוּב כְּצִבּוּר, אֵלִיָּה רַבָּה:

שַׁעַר הַצִּיּוּן

נא. לְעֵיל בְּסִימָן נה סָעִיף ח:

קכה א א. מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל: **ב.** לְעֵיל בְּסִימָן סו עַיֵּן שָׁם בַּמִּשְׁנָה בְּרוּרָה: **ג.** טַ״ז וּבְשֵׁם כְּתָבִים: **ד.** חַיֵּי אָדָם וּשְׁאָר אַחֲרוֹנִים: **ה.** שָׁם בְּסֵפֶר חֲסִידִים: **ו.** הַגָּהוֹת יֵשׁ נוֹחֲלִין: **ז.** שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה בְּשֵׁם הַכַּרְכֵּי יוֹסֵף: **ח.** פְּשׁוּט:

קכה דיני קדושה. ובו ד' סעיפים:

א שלש קדושות יש בסדר התפלה. קדושת יוצר, שאנו מספרים איך שהמלאכים מקדשים שמו יתברך. וקדושת ובא לציון, נתקנה משום לימוד כראיתא שלהי סוטה (מט.), ויתבאר בסימן קל"ב (פ"ה). והקדושה העיקרית היא בתפלת י"ח בברכת אתה קדוש, וזהו שאנחנו מקדישים שמו יתברך, ולכן אנו מחויבים לעמוד בקדושה זו, וברגלים מכוונות כמו בתפלה ממש, משא"כ בשני קדושות האחרות. ומעיקר הקדושה היה לנו לומר מיד אחר שסיים הש"ץ מחיה המתים קדוש קדוש וגו', אלא שאין קדושה בלא הזמנה, ולכן מקודם הש"ץ מזמין אותנו לומר קדוש, ולזה אומר מקודם נקדישך ונעריצך או נקדש את שמך, וזהו הכנה והזמנה לומר קדוש, כמו שקודם אמן יהא שמיה רבא שהוא עיקר הקדיש, אומר הש"ץ קודם יתגדל ויתקדש, שהוא ג"כ הכנה והזמנה:

א **ב והנה** רבינו הב"י (פ"ה) כתב, אין הציבור אומרים עם הש"ץ נקדישך, אלא שותקין ומכוונין למה שש"ץ אומר עד שמגיע לקדושה, ואז עונים הציבור קדוש עכ"ל. וזהו מטעם שבארנו שהש"ץ מכינם ומזמינם לומר קדוש, וכשם שאין הציבור אומרים יתגדל ויתקדש אלא מתחילין מיהא שמיה רבא, כמו כן בקדושה הצבור צריכין להתחיל מן קדוש ולא לומר נקדישך, וכן יש עדיין במקצת מקומות המנהג כן. אבל בכל מדינתינו אומרים הציבור ג"כ נקדישך, או נקדש, ואין קפידא בזה, ואנחנו כולנו מזמינים עצמינו לקדושה. ולפ"ז היה לנו לומר גם לעומתם ברוך יאמרו, וכן ובדברי קדשך וכו', וזה אין אנו נוהגים [עיין כ"י וט"ז (סק"ל)], וי"ל דרק קודם הקדושה אנו מזמינים עצמינו, אבל בתוך הקדושה אין רצונינו להפסיק בהכנת הקדושה, ודי בהש"ץ לבדו. [ואין לשאול על מה שמתחילים בקדוש שהוא כאמצע הפסוק, דכבר נאמרו בסוף סימן נ"ל דבקדושה אין הפסק ע"ש]:

ב (א) **ג ויש** לישא העינים למרום בשעה שאומרים קדושה, אך עיניו יהיו עצומות[1]. ודבר זה הביא הטור בשם ספר היכלות, שכך צוה הקב"ה ללמד אותנו לישא עינינו למרום באמירת קדושה, וכך אמר הקב"ה שאין לי הנאה בעולם כאותה שעה שעיניהם נשואות בעיני ועיני בעיניהם, ובאותה שעה אני ארחז בכסא כבודי ברמות יעקב ומחבקה ומנשקה ומזכיר זכותם וממהר גאולתם ע"ש. וכן מנענעים גופן ונושאין את עקבי הרגלים מעל הארץ, וכך איתא במדרש תנחומא (ד' יג) על קרא ד'ובשתים יעופף' (ישעיה ו ב), שמכאן תקנו לעוף על רגליו בשעה שאומרים קדוש קדוש קדוש. וכן בברוך כבוד ה' ממקומו, ובימלוך, יעוף על רגליו [מג"א (סק"כ) כסס ע"ל]. וי"ל דכל הג' קדוש יאמרו כעפיפה אחת. [ונראה שזהו שכתב המג"א דלא כאותם שקופלים ידיהם[2] ע"ש בסק"כ, ואולי טועמו כקפילה לגמרי מעל הארץ]:

ד **לא** יענו הציבור קדוש, עד שיסיים הש"ץ וקרא זה אל זה ואמר. ומ"מ אם ענה בעת שאמר וקרא, יצא, ויש מי שאומר דלא יצא[3] [עיין שערי תשובה סק"כ], והעיקר כדעה ראשונה. ופשוט הוא דמה שמוסיפין בשבת, אז בקול וכו', ממקומך וכו', וכן במוסף, אינם מעיקר הקדושה, ובמקום שאסור להפסיק לא יאמר זה. וצ"ל כדבר האמור בשירי עוזך, ה"א של האמור בקמ"ץ [מג"א (סק"ל)]. ויזהר הש"ץ לסיים לעומתם ברוך יאמרו, וכן ובדברי קדשך כתוב לאמר, קודם שעונים הציבור ברוך וימלוך [שם]. וכתב רבינו הרמ"א (פ"כ) דמי שכבר ב (ב) אמר קדושה ובא לבית הכנסת בשעת קדושה, חוזר ועונה עם הציבור קדושה ע"ש, ואפילו הרבה פעמים. דלא כמי שורצה לומר דאין אומר קדושה רק פעם אחת [עיין כ"י]. וכבר נתבאר שצריך לכוין רגליו בשעה שאומר הקדושה עם הש"ץ, והאר"י ז"ל הזהיר מאד על זה. ואסור לדבר באמצע הקדושה[4] כמו בתפלה. וצריך לכוין בקדושה לקדש שמו יתברך שישרה עליו קדושה מלמעלה, ויכוין לקיים בזה המצות עשה של ונקדשתי בתוך בני ישראל, והאר"י ז"ל הזהיר מאד על זה. ודע דהספרדים, גם הש"ץ אומר אתה קדוש, והאשכנזים נוהגים שאומר לדור ודור נגיד וכו'. וי"ל דיחיד העושה קדושה כנהוג אצלינו, יאמר אתה קדוש, דלדור ודור לא נתקן רק לש"ץ בציבור:

פסקי משנ"ב

הדין הביא בביה"ל (ד"ה יש ראה) הרעק"א שכתב באופן שצריך לחזור לרצה, שיתחיל עד שיגיע ש"ץ לרצה, ומשם ואילך יכוין לתפילת ש"ץ וא"צ כל התפילה. [1] **במשנ"ב** (סק"ז): כן כתב הט"ז, אבל הרבה אחרונים חולקין ע"ז ופסק המגן גבורים כמותם. [2] **במשנ"ב** (סק"ח): אבל האליה רבה ושארי אחרונים ישבו את המנהג ומנהג ישראל תורה היא. וס"מ במקום שאין המנהג כן, פשיטא שאין לעשות כן. [3] **במשנ"ב** (סק"ט): ויחיד כשאמר קדוש וכו' ועדיין הש"ץ וכו' י"א דלא יצא וצריך לענות פעם אחרת. [4] **במשנ"ב** (סק"ט): כתב בד"מ שמהרי"ל לא היה מדבר מתחילת הקדושה עד אחר אמן דהאל הקדוש.

ומצוה להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה שנאמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. וקריאת שלש פרשיות אלו על סדר זה היא הנקראת קריאת שמע: **ד** הקורא קריאת שמע כשהוא גומר פסוק ראשון אומר [ה]בלחש ברוך שם כבוד מלכותו לעולם °ועד וחוזר וקורא בדרכו ואהבת את יי' אלהיך עד סופה. ולמה קורין כן מסורת היא בידינו שבשעה שקבץ יעקב אבינו את בניו במצרים בשעת מיתתו ציום וזרזם על יחוד השם ועל דרך ה' שהלך בה אברהם ויצחק אביו ושאל אותם ואמר להם בני שמא יש בכם פסלות מי שאינו עומד עמי ביחוד השם כענין שאמר לנו משה רבינו פן יש בכם איש או אשה וגו' [א]ענו כולם ואמרו שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד, כלומר שמע ממנו אבינו ישראל יי' אלהינו יי' אחד, פתח הזקן ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. לפיכך נהגו כל ישראל לומר שבח ששבח בו ישראל הזקן אחר פסוק זה: **ה** [ב]הקורא קריאת שמע מברך לפניה ולאחריה. ביום מברך שתים לפניה ואחת לאחריה. ובלילה מברך שתים לפניה ושתים לאחריה: **ו** ברכה ראשונה שלפניה ביום יוצר אור ובורא חשך וכו' וברכה שנייה [ג]אהבת עולם אהבתנו. ושל אחריה אמת ויציב. וברכה ראשונה שלפניה בלילה מעריב ערבים וכו' שנייה לה אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת כו'. וברכה ראשונה של אחריה אמת ואמונה. שנייה לה השכיבנו: **ז** [ג]ברכה ראשונה שלפניה בין ביום בין בלילה פותח בה בברוך וחותם בה בברוך. ושאר ברכותיה חותם בכל אחת מהן בברוך ואין להם פתיחה בברוך. ברכות אלו עם שאר כל הברכות הערוכות בפי כל ישראל עזרא הסופר ובית דינו תקנום ואין אדם רשאי לפחות מהם ולא להוסיף עליהם. [ד]מקום שהתקינו לחתום בברוך אינו רשאי שלא לחתום. ומקום שהתקינו שלא לחתום אינו רשאי לחתום. מקום שהתקינו שלא לפתוח בברוך אינו רשאי לפתוח. מקום שהתקינו לפתוח אינו רשאי שלא לפתוח. כללו של דבר כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות הרי זה טועה וחוזר ומברך כמטבע. [ג]וכל שאינו אומר אמת ויציב בשחרית ואמת ואמונה בערבית

א טע"מ סי' ס"ג: ב סמ"ג עשין י"ח טע"מ סי' נ"ט: ג טע"מ סי' נ"ט ס': ד טע"מ סי' ס':

כיון שזכירת המצות הכתוב ביומר תלמו הכתוב בלילה והלילה אינו נוהג אלא ביום דין הוא שלא נקרא אותה בלילה אלא מפני שיש בה זכירת יציאת מצרים ביום ובלילה דתע"ג דעיקר גאולה ביום היתה מ"מ כי אתמלא גאולה אתמלא כדכתיב ויקרא פרעה למשה ולאהרן לילה. והדין משנה סוף פרק קמא דברכות (דף י"ב ע"ב) מזכירין יציאת מצרים בלילות שנאמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות:

ד הקורא קריאת שמע כשהוא גומר וכו'. בפסחים (דף נ"ו.) פרק מקום שנהגו אמר רשב"ל ויקרא יעקב לבניו בקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין ונסתלקה ממנו שכינה אמר שמא מ"ו יש במטתי פסול כאברהם שיצא ממנו ישמעאל ואבי יצחק שיצא ממנו עשו אמרו לו בניו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבבנו אלא אחד באותה שעה פתח יעקב אבינו ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. אמרי רבנן היכי נעביד נימריה לא אמריה משה רבינו לא נימריה הא אמריה יעקב התקינו שיהיו אומרים אותו בחשאי. ורבינו לא נתן טעם למה אומרים אותו בלחש דבורו הוא הטעם כדי להבדיל בינו למה שכתוב בתורה ולא בא אלא למה טעם למה אומרים אותו ואין לדקדק מכאן שקורין ק"ש בקול רם כיון שהוצרכו לומר שקורין אותו בחשאי דאפשר לומר שהוצרכו לומר כן כדי להבדילו מפסוק שמע ישראל שאומרים אותו בקול רם אבל שאר ק"ש לעולם אימא לך שקורין בלחש א"נ דבק"ש ליכא קפידא אם קורא אותה בלחש או בקול רם אבל בשכמל"ו קפידא איכא שלא לקרותו אלא בחשאי. ומ"מ יש לדקדק בלשון רבינו שכתב שבשעה שקבץ יעקב וכו' ציוה וזרזם על יחוד השם וכו' וזה לא מצינו שהוזכר בגמרא אלא שביקש לגלות קץ הימין. וי"ל שרבינו לא רצה לכתוב שביקש לגלות את הקץ לבניו ונסתלקה ממנו שכינה לפי שאינו מענינו והוא ז"ל סובר שכשהזכירו בגמרא אמר שמא מ"ו יש במטתי פסול היינו שהזהירם על יחוד השם מכאן ואילך דאילו לשעבר יודע הוא שבניו כולם לדיקים במעשיהם אבל היה חושש שמא בלב אחד מהם יש איזה שורש פורה ראש ולענה וז"ש רבינו כענין שאמר משה שמרע"ה לא חשדם עכשיו במעשיהם אלא שיש בלבם טינא וזהו בעצמו ענין יעקב כנ"ל לייחס דברי רבינו. ומצאתי בספרי על פסוק שמע ישראל כשנפטר יעקב אביו מן העולם קרא לבניו והוכיחם כל אחד בפני עצמו וחזר וקרא כולם כאחד אמר להם שמא בלבבכם מחלוקת על מי שאמר והיה העולם אמרו לו שמענו כשם שאין בלבך מחלוקת כך אין בלבנו מחלוקת על מי שאמר והיה העולם:

ה הקורא קריאת שמע מברך וכו'. משנה פ"ק דברכות (דף י"ח:) בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה ותניא אין אומרים אהבה עולם אלא אהבה רבה ורבנן אמרי אהבת עולם ופסקו הרי"ף והרא"ש כרבנן וזה דעת רבינו:

ו ברכות אלו וכו'. בפ' אין עומדין (ברכות ל"ג.): מקום שהתקינו לחתום וכו'. משנה סוף פ"ק דברכות (דף י"ח.) מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר לקצר אינו רשאי להאריך לחתום אינו רשאי שלא לחתום שלא לחתום אינו רשאי לחתום וכירושלמי א"ר יודן מטבע קצר פותח בברוך ואינו חותם בברוך מטבע ארוך פותח וחותם בברוך ובתוספתא בברכות פ"ק מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר לקצר אינו רשאי להאריך לחתום אינו רשאי שלא לחתום שלא לחתום אינו רשאי לחתום לפתוח בברוך אינו רשאי שלא לפתוח שלא לפתוח אינו רשאי לפתוח וכך הוא לשון רבינו. וכתב רבינו בפירוש המשנה שנקראת ברכת יוצר מרוכה והכבת עולם קצרה לפי שכל ברכה שיש בתחלתה ברוך ובסופה ברוך נקראת מרוכה ושאינו כן נקראת קצרה וא"כ פירוש המשנה לדעת רבינו מקום שאמרו להאריך כלומר להתחיל ולחתום בה בברוך אינו רשאי לקצר כלומר שלא להתחיל או שלא לחתום מקום שאמרו לקצר כלומר שלא להתחיל בברוך או שלא לחתום אינו רשאי להאריך כלומר להתחיל בברוך או לחתום:

כתב הרמ"ך כל המשנה ממטבע וכו' וחוזר ומברך. ולא נהירא מההוא עובדא דההוא (תנא) דאמר כריך רחמנא מריה דהאי פיתא וגם מההוא דאמר דיהבך לן ולא יהבך לעפרא ופטרו אותו מלהודות אע"פ ששינה ממטבע בברכת הגומל ומיימין שינה ממטבע ברכת הזן ואעפ"כ יצא עכ"ל: וכל שאינו אומר אמת ויציב וכו'. סס [י"ב.] מימרא דרבה בר מרינא סבא משמיה דרב ופירש"י דבשחרית אומר אמת ויציב על המקד שעשה עם אבותינו שהוציאם ממצרים ובקע להם הים וברכה אמת ואמונה מדבר על הגאולה העתידה שתנו מלכים שיקיים לנו הבטחתו ואמונתו לגאלנו מיד מלכים ועריצים ולשוש נפשנו בחיים ולהדריכנו על במות אויבינו עכ"ל. ואע"פ שכבר הזכרנו יציאת מצרים בפרשת ציצית מוזכרים ואומרים אמת ויציב לומר שכשם שהקב"ה האמית הבטחתו במצרים כן יאמית לעתיד לבא וא"כ אמת ויציב נקשר עם אמת ואמונה ואף ע"פ שאמת ואמונה נתקן על גאולה העתידה אנו אומרים בסוף הברכה גאולה דפרעה כדי לסמוך לגאל ישראל: וכתבו ההגהות בשם הרמ"ך דלא יצא י"ח היינו שלא יצא ידי חובת ברכה זו אבל ידי יצא חובת ק"ש יצא אפילו לא אמר הברכות כלל כדלקמן בפ"ב עכ"ל. ואני אומר שא"כ פשיטא הוא שמי שלא אמר אותה ברכה לא יצא י"ח אותה ברכה לכך י"ל דכיון דברכות אלו שאנו מאמינים שכשם שעשה בגאולת מצרים כן יעשה בגאולה העתידה מעין ק"ש הם ואם לא אמרם נהי דידי ק"ש יצא ידי ק"ש כראוי לא יצא. א"נ ה"ק אפילו אמר הברכות האלו אלא שלא התחיל אמת ויציב אמת ואמונה לא יצא י"ח קריאת ברכות אלו כראוי לפי שעיקרם נתקנו לומר שהקב"ה האמית הבטחתו במצרים ועתיד לאמתה לנו לעתיד לבא. וכתב ה"ר מנוח אית דפרשי שהפך הדבר שאומר אמת ואמונה בשחרית ואמת ויציב בערבית ומנלא משנה מטבע של חכמים ומשום הכי לא יצא ידי חובתו. ועוד שהוא צריך להזכיר אמונה

לחם משנה

יום לאתך מארץ מצרים כל ימי חייך כדאיתא סוף פ"ק (דף י"ב:) בגן זומא דאמר למען תזכור [את יום צאתך מארץ מצרים] כל ימי חייך ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות:

ד ולמה קורין כו'. בפסחים פרק מקום שנהגו (דף נ"ו.) ושם אמרו שהטעם שאנו אומרים אותו בלחש מפני שלא אמרו משה:

ה הקורא קריאת שמע וכו'. משנה בפ"ק דברכות (דף י"ח.) בשחר מברך שתים וכו':

ו וברכה שנייה אהבת עולם וכו'. שם (דף י"ח ע"ב) אמר רב יהודה אמר שמואל אהבה רבה בהבה עולם וכן הוא אומר וכו' ורבנן אמרי אהבת עולם וכן הוא אומר וכו' תניא הכי אין אומרים אהבה רבה אלא אהבת עולם ע"כ כך היא גירסת הרי"ף ז"ל בהלכות ורבא שזו ג"כ גירסת רבינו ז"ל ואחי שפיר דפסק כרבנן אבל גרסתנו בגמרא היא תניא נמי הכי אין אומרים אהבת עולם אלא אהבה רבה עד כאן ואחי סייעתא לדאמר רב יהודה אמר שמואל ולפי זה היה ראוי לפסוק כשמואל:

ז מקום שהתקינו לחתום וכו'. שם משנה: וכל שאינו אומר אמת ויציב וכו'. סוף פ"ק

מגדל עוז

ד הקורא ק"ש כשהוא כו' עד אחר פסוק זה. פ' מקוס שנהגו (דף נ"ו): **ה** ח תקורא קריאת שמע כו' עד שאין סדר בברכות. הכל פ"ק דברכות (דף י"ח):

בשחרית

ו [כ] כרבנן דמייתי קרא ותניא נמי הכי וכן פסק רבינו חננאל וה"ג ור"י אלפס ודלא כרב יהודה אמר שמואל ור' אלעזר דאמרי אהבה רבה ומ"מ כתבו שאר רבותינו הגאונים שיש לנו לקיים דברי שניהם ונהגו לומר שחרית אהבת עולם וכן משמע מסתמא דתלמודא לקמן ממאי דאמר שכבר נפטר באהבה רבה ור"י אלפס דחייה דקאי אדשמואל דרב יהודה אמר שמואל קאמר לה ואנן כרבנן סבירא לן כדפי' ואין לי להאריך ואין נפקותא במחלוקת זה אלא בב' תיבות ראשונות כאשר תראה בנוסח הברכות בסוף ספר זה ובאבי"ה כתוב שכדבריהם ומנהגיהם נמצא בספר הבא מישיבת ירושלים: **ז** [ג] שנאמר להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות. פי' לא יצא ידי חובת ברכה אבל ידי ק"ש יצא אפי' לא אמר הברכות כדלקמן בריש פרק שני. תוס':

הגהות מיימוניות

ד [ה] לפי שלא אמרו משה רבינו בתורה כדאיתא התם. ומה שנהגו ביום הכפורים לומר בקול רם איתא בפרקי ר' אליעזר ביום הכפורים שהם נקיים כמלאכים אומרים אותו בפרהסיא: °[לשון הטור סי' ס"א וצריך להפסיק מעט בין לעולם ועד לואהבת ע"ש]:

כסתם

י א ב ג מיי׳ פי״ב מהל׳ תפלה הלכה ח והלכה יג סמג עשין יט עוש״ע א״ח סי׳ קמד סעיף ג:

הגהות מהר״ב רנשבורג

א) גמרא מיתיבי דתניא היכן קורין בו בעזרה. נ״ב עיין מהרמ״ח וש״י ועמ״ל למתוק מלת מיתיבי כאן וכן במסכת סוטה דף מ ע״ב. וז״ל אתיא הכא בפשיטות שפיר והיכא מיתמר דר״מ אמא מתניתא וכו׳ וכן בסוטה ל״ל דתניא מתמא מלת מיתיבי ועפ״ז יובנו דברי הת״י כאן שפיכלו להתקבל קמי ותמה הש״י דבסוטה פריך מינה אמתני׳ דל״ג ומי ל״ג מיתיבי אמי שפיר על נכון ודו״ק:

רבינו חננאל

נוטל ס״ת ונותנו לראש הכנסת ש״מ חולקין כבוד לראש הכנסת שהוא תלמיד במקום כ״ג הרב ודחי אביי כולו משום כ״ג הוא כלומר שיהא ראש הכנסת מחזר לפניו ובפורע יש נוחלין גדסינן והלכתא אין חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב ואם חלק לו רבו חולקין לו: **ירושלמי** בכל אתר איתמר הולכין אצל התורה והכא מולכין את התורה אצלו אין ע״ש שהן אנשים גדולים התורה מתעלה בהם. והא תמן מולכין אורייתא גבי דיש גלותא. א״ר יוסי בר בון תמן ע״ש זרעו של בית דוד משוקע שם אינון עבדין כמנהג אבהתהון: **וכ״ג** עומד **ומקבל וקורא.** דרי״קינן מדקתני עומד עכשיו מכלל שהיה יושב והאמר מר אין יושבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד שנאמר ויבא המלך דוד וישב לפני ה׳. ושנינן כראמר רב חסדא כי עזרא דכתיב ביה ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים בעזרת נשים קרא. כך ב״ג בעזרת הנשים היה קורא ומהכר לו לישב שם: **כתיב ויברך עזרא את ה׳ אלהים** מאי אמר.

הגהות וציונים

מ) עי׳ רש״א (גליון): **נ)** ״גדול״ ליתא בכמה ראשונים וכת״י. ולפ״ז פי׳ מאי אמר עזרא (דק״ס), וכמו לקמן ״מאי אמור״: **ג)** ״רב״ ליתא בכמה ראשונים וכת״י (ולא מצאנו בשום מקום בש״ס ״אמר רב יוסף אמר רב״), וכ״ה בילקוט שמעוני ״מה אמר, אמר רב יוסף שגדלו בשם המפורש״: **ד)** גי׳ ר״ח ואמר רב **יהודה אמר רב.** וכ״ה בקצת כת״י. ובשאר הכת״י ואמר רב גידל **אמר רב:**

ה) בראשונים ובכת״י נוסף **יהודה.** וכמו בסנהדרין: **ו)** גי׳ ר״ח ר׳ **נתן.** וכ״ה בקצת כת״י, וי״ג **יונתן** כמו בסנהדרין: **ז)** בראשונים וכת״י ״עקטלינהו **לצדיקי״,** וכמו בסנהדרין: **ח)** ״אתא״ ליתא בראשונים ובכת״י: **ט)** [בע״י איתא **מרקדין**] (גליון) וכ״ה ברש״י כת״י ובכמה ראשונים: **י)** [צ״ל **בשפו** כך גרס ע״י] (גליון): **יא)** בכמה ראשונים וכת״י נוסף **יצחק בר׳.** וכ״ה בירושלמי: **יב)** יש להוסיף **בו** (בארות המים, וכ״ה ברש״י שבע״י ובכת״י): **יג)** הס״ד (נגזי יוסף, וכ״ה ברש״י שבע״י): **יד)** צ״ל **אלהי ישראל** (בארות המים, וכן יש בכת״י): **טו)** [ברש״י שבע״י ובכת״י נוסף **אמרו באותה תפלה** כמו שכתוב בה בספר **עזרא: משה אמר האל הגדול הגבור והנורא.**: **יז)** צ״ל **רצונו** (בארות המים, וכ״ה ברש״י שבע״י): **יח)** כת״י **מזז:** **יט)** צ״ל **דבעזרה** (גליון): **כא)** בתוס׳ הרא״ש והיינו **גידול שגדליהו:**

תורה אור השלם

א) וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֵּשֶׁב לִפְנֵי יְיָ וַיֹּאמֶר מִי אָנֹכִי אֲדֹנָי יְיָ וּמִי בֵיתִי כִּי הֲבִאֹתָנִי עַד הֵלֵם: [שמואל ב ז, יח] ב) וַיִּקְרָא בוֹ לִפְנֵי הָרְחוֹב אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר הַמָּיִם מִן הָאוֹר עַד מַחֲצִית הַיּוֹם נֶגֶד הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַמְּבִינִים וְאָזְנֵי כָל הָעָם אֶל סֵפֶר הַתּוֹרָה: [נחמיה ח, ג] ג) וַיְבָרֶךְ עֶזְרָא אֶת יְיָ הָאֱלֹהִים הַגָּדוֹל וַיַּעֲנוּ כָל הָעָם אָמֵן אָמֵן בְּמֹעַל יְדֵיהֶם וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲוּ לַיְיָ אַפַּיִם אָרְצָה: [נחמיה ח, ו] ד) בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַיְיָ: [דברי הימים א טז, לו] ה) וַיַּעֲמֹד עֶזְרָא הַסֹּפֵר עַל מִגְדַּל עֵץ אֲשֶׁר עָשׂוּ לַדָּבָר וַיַּעֲמֹד אֶצְלוֹ מַתִּתְיָה וְשֶׁמַע וַעֲנָיָה וּאוּרִיָּה וְחִלְקִיָּה וּמַעֲשֵׂיָה עַל יְמִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ פְּדָיָה וּמִישָׁאֵל וּמַלְכִּיָּה וְחָשֻׁם וְחַשְׁבַּדָּנָה זְכַרְיָה מְשֻׁלָּם: [נחמיה ח, ד] ו) וַיָּקָם עַל מַעֲלֵה הַלְּוִיִּם יֵשׁוּעַ וּבָנִי קַדְמִיאֵל שְׁכַנְיָה בָּנִי שֵׁרֵבְיָה בָּנִי כְנָנִי וַיַּזְעִקוּ בְּקוֹל גָּדוֹל אֶל יְיָ אֱלֹהֵיהֶם: [נחמיה ט, ד] ז) וַיֹּאמֶר זֹאת הַרְשָׁעָה וַיְשַׁלֵּךְ אֹתָה אֶל תּוֹךְ הָאֵיפָה וַיַּשְׁלֵךְ אֶת אֶבֶן הָעֹפֶרֶת אֶל פִּיהָ: [זכריה ה, ח] ח) וַעֲתָה אֱלֹהֵינוּ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד אַל יִמְעַט לְפָנֶיךָ אֵת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר נְצָאַתְנוּ לְמֹלְכֵנוּ לְשָׂרֵינוּ וּלְכֹהֲנֵינוּ וּלְנְבִיאֵנוּ וַלַאֲבֹתֵינוּ וּלְכָל עַמְּךָ מִימֵי מַלְכֵי אַשּׁוּר עַד הַיּוֹם הַזֶּה: [נחמיה ט, לב] ט) כִּי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד: [דברים י, יז]

סט: בא לו כהן גדול פרק שביעי יומא

אין ישיבה בעזרה. דכתיב לעמוד לשרת (דברים יח) העומדים שם לפני ה׳ (שם) ולא מלינו בה ישיבה: **אלא למלכי בית דוד שנאמר ויבא המלך דוד וישב וגו׳.** כשאמר לו נתן הנביא אתה לא תבנה הבית כי ימלאו ימיך וגו׳[1]: ויברך עזרא וגו׳. בההוא עיתא דויקרא[2] לפני הרחוב כתיב[3]. כדתון ה׳ אלהיהם[4] וגו׳ כך מיקנו אותו היום לומר במקדש בסוף כל ברכה וברכה כדאמרינן במסכת תענית (דף טז:): **בגבולין.** כל חוץ לעזרה קרי גבולין: **בייא בייא.** לשון זעקה וקובלנא: **האי דאהרביה לבית המקדש.** מנקשין רחמים שימסר בידם יגר הרע של עבודת כוכבים: **לקבולי אגרא.** שנכוף אותו ונקבל שכר: **פיתקא.** כתב: **אמת.** כלומר מסכים אני עמכם: **אמר להו נביא.** זכריה בן עדו: **ביניתא.** שיער: **בדודא דאברא.** נסיר של עופרת: **זאת הרשעה.** וישלך אותה אל תוך האיפה (ויתן[5]) את אבן העופרת אל פיה: **שאיב קלא.** נכנס הקול לתוך העופרת ואינו יוצא ממנו: **כליא עלמא.** יכלה העולם שלא תהא פריה ורביה: **ביעתא בת יומא.** ביצה העולה בו ביום לפי שפסק התימוס מן המעיים ותפילו אותן שעיבירה התרנגולת כבר אינן מתבשלין במעיה: **לפלגא.** שיהא שולט באדם ליזקק לאשתו ולא לאחרת: **כהלינהו.** סימו את עיניו ע״י כחול: **האל הגדול הגבור והנורא.**[6] אשר לא יש פנים: **עובדי כוכבים מקרקרים בהיכלו.** שראה שרי נבוכדנצר נכנסין להיכל ומריעים בו בכל לצונם: **לא אמר נורא.** בפרשת הנה תמצאל כתיב עוקה מסך לאלפים ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם האל הגדול והגבור ה׳ צבאות שמו (ירמיה לב): **דניאל לא אמר גבור.** בתפלתו בספרו (דניאל ט): **עובדי כוכבים משתעבדים בבניו.** זה שבעים שנה: **זו היא גבורתו.** שכובש ילדי[7] כל השנים הללו שנשתעבדו בהן ומאריך אפו על כל הגזירות שגוזרים על בניו: **ואלו הן נוראותיו שאלמלא מוראו וכו׳.** מן יום החורבן אתה למד מוראותיו שכל האומות נאספו להשמידם ונתקיימו מהן: ורבנן. ירמיה ודניאל: **שהוא אמתי.** מסכים על האמת ושונא את השקר: **כאן בבדי שיפסיק התורגמן.** הא דקתני אין מדלגין בפרשה הרמוקה מזה[8] שקודם שגולל ספר תורה עד מקום הדילוג יפסיק התורגמן המתרגם פסוק שקרא הקורא ומגלגל בגוי יושבין ומגלין אין[9] זה כדד בגוי אבל אך בעשור סמוכה היא לאחרי מות ויכול לגלול שם קודם שיפסיק התורגמן: **בענין אחר.** כגון הכא שאמי הפרשיות מדברות בענין יו״כ מדלגין ובכדי שלא יפסיק התורגמן והא דקתני דאפילו בכדי שלא יפסיק נמי לא ילגו בשני ענינים לפי שדברי תורה היא[10] מזהירות ועושין ומצות ונריך שיכנסו בלב השומעין וכשאדם יוצא משיטה (1) לשיטה אחרת אינו נוח להתבונן: **והתניא.** בגיומתא:

אין ישיבה בעזרה. פירשתי לעיל בפרק שני (דף כה.) גבי זקן יושב במערבה:

ועד כמה הוא מדלג בכדי שלא יפסיק התורגמן. לא כעי לשנויי דאמורה קמי משום דקתני אין מדלגין בתורה הדר קא מפרש ועד כמה מותר לדלג בתורה[11] בכדי שלא יפסיק התורגמן והא דאמרינן בריש פרק שני שיפסיק התורגמן וי״ל דאין הכי נמי דהוה מלי לשנויי הכי אלא אמי מתרץ לו האמת כאן בענין אחד כאן בשני עניין כדתניא וכו׳: ובלבד

אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד שנאמר [1] **ויבא המלך דוד וישב לפני ה׳ כדאמר רב חסדא בעזרת נשים הכא נמי בעזרת נשים והיכא איתמר דרב חסדא אהא** [א] [א] [2] **מיתיבי דתניא היכן קורין בו בעזרה ראב״י אומר בהר הבית שנאמר** [3] **ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים ואמר רב חסדא בעזרת נשים** [3] **ויברך עזרא את ה׳ האלהים הגדול**[4] **מאי גדול**[5] **אמר רב יוסף אמר רב**[6] **שגדלו בשם המפורש רב גידל אמר** [7] **ברוך ה׳ אלהי ישראל מן העולם ועד העולם אמר ליה אביי** [8] **לרב דימי ודילמא שגדלו בשם המפורש א״ל אין אומרים שם המפורש בגבולים ולא** [9] **והכתיב** [10] [11] **ויעמוד עזרא הסופר על מגדל עץ אשר עשו לדבר ואמר רב גידל**[12] **שגדלו בשם המפורש הוראת שעה היתה** [13] [12] [9] [11] **ויצעקו אל ה׳ אלהים בקול גדול מאי אמור אמר רב**[13] **ואיתימא ר׳ יוחנן**[14] **בייא בייא היינו האי דאהרביה למקדשא וקליה להיכליה וקטלינהו לכולהו צדיקי**[15] **ואגלינהו לישראל מארעהון ועדיין מרקד בינן כלום יהבתיה לן אלא לקבולי ביה אגרא לא איהו בעינן ולא אגריה בעינן נפל להו פיתקא מרקיעא דהוה כתב בה אמת אמר רב חנינא שמע מינה** [7] **חורמו של הקב״ה אמת אותיבו בתעניתא תלתא יומין ותלתא לילואתא מסרוהו ניהליהו נפק אתא כי** [3] **גוריא דנורא מבית קדשי הקדשים אמר להו נביא לישראל היינו יצרא דעבודת כוכבים שנאמר** [7] **ויאמר זאת הרשעה בהדי דתפסוה ליה אשתמיט בינתיה ממזייא ורמא קלא ואזל קליה ארבע מאה פרסי אמרו היכי נעביד דילמא חס ושלום מרחמי עליה מן שמיא אמר להו נביא שדיוהו בדודא דאברא והפיוהו לפומיה באברא דאברא משאב שאיב קלא שנאמר** [7] **ויאמר זאת הרשעה וישלך אותה אל תוך האיפה וישלך את אבן העופרת אל פיה אמרו הואיל ועת רצון הוא נבעי רחמי איצרא דעבירה בעו רחמי ואמסר בידייהו אמר להו חזו דאי קטליתו ליה לההוא** [3] **כליא עלמא חבשוהו תלתא יומי ובעו ביעתא בת יומא** [7] **בכל ארץ ישראל ולא אשתכח אמרי היכי נעביד נקטליה כליא עלמא ניבעי רחמי אפלגא פלגא ברקיעא לא יהבי כחלינהו לעיניה ושבקוהו ואהני דלא מיגרי ביה לאיניש בקריבתה במערבא מתנו הכי רב גידל אמר** [5] **גדול שגדלו בשם המפורש ורב מתנא אמר** [7] **האל הגדול הגבור והנורא והא דרב מתנא** [11] **מטייא לדרבי יהושע בן לוי דאמר רבי יהושע בן לוי למה נקרא שמן אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה אתא**[8] **משה אמר** [5] **האל הגדול הגבור והנורא אתא ירמיה ואמר נכרים מקרקרין**[9] **בהיכלו איה נוראותיו לא אמר נורא אתא דניאל אמר נכרים משתעבדים בבניו איה גבורותיו לא אמר גבור אתו אינהו ואמרו אדרבה זו היא** [1] **גבורת גבורתו שכובש את** [11] **יצרו**[7] **שנותן ארך אפים לרשעים ואלו הן נוראותיו שאלמלא מוראו של הקב״ה היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות ורבנן היכי עבדי הכי ועקרי תקנתא דתקין משה אמר רבי**[9] **אלעזר מתוך שיודעין בהקב״ה שאמתי הוא לפיכך לא כיזבו בו: וקורא אחרי מות ואך בעשור: ורמינהו** [5] **מדלגין בנביא ואין מדלגין בתורה לא קשיא** [א] **כאן בכדי שיפסיק התורגמן כאן בכדי שלא יפסיק התורגמן והא עלה קתני מדלגין בנביא ואין מדלגין בתורה ועד כמה מדלג בכדי שלא יפסיק התורגמן הא בתורה כלל כלל לא אמר אביי לא קשיא כאן בענין אחד כאן בשני עניינין והתניא** [2] **מדלגין בתורה בענין אחד** [3] **ובנביא בשני עניינין כאן וכאן בכדי שלא יפסיק התורגמן** [6] **ואין מדלגין מנביא לנביא ובנביא של שנים עשר מדלגין ובלבד**

מיתר להלן דהייטו לפיוט בהר הבית ובעזרה [כב] אין מותר ליגן דאין ישיבה בעזרה: **כיון שהגיעו להר גרזים מיד** הרשוהו בו׳. תימה לג״כ אלמנן וכי היו עובדין להר גרזים מימות שמעון הצדיק והלא לא נתבנו עד ר׳ מאיר כדאמר בגמרא (דף ו.) דמות יונה מלאו לסם בהר גרזים כו׳ ותיכף דמייריר הכא קודם שנתגיירו כמו שמפרש רבינו יעקב[1] שנעשו גרי אמת אומן שכתוב בהן[2] אם ה׳ היו ירמיה ואת אלהיהם היו עובדין ובוא מימי ר׳ מאיר מלאו אזורו לקלקולם הרשעים: **איבעיא** אימא ראוין לבגרי בהונה כו׳. תימה דאמר בקונטרס פרק שאומר (דף טו.) גבי יגאל המגלן הקם לסם בלא שכן עיכון ואומר דמנא יעקב דשאלי לקן לכתב בה אמתי ולעיל בפ״ק (דף ז: ד״ה אלא) פי׳: [צ״ל שייך לע״א] **מיתיבי היכן קורין בו בעזרה** כו׳. ואפרכתא הקבל קמי וכ״ה הכא: **בדרך ה׳ אלהי ישראל מן העולם ועד העולם.** לפי פי׳ רש״י מצמע שסוכר שאותו היום מיקנו לומר בו לפני המקדש ולקשון לה היו אומרים אותו עוזין אמן במקדש ומיהו מצמע שלעולם לו עני אמן במקדש אלא נראה לפרש מן הטעם ועד הטעם לפי שקבלו המיון הכוסוס שהיו אומרים שאין אלא אחד ומיקנו לומר מן הטעם ועד הטעם לומר עד שיעלמות יום והכי אמר פ׳ הכותה (דף מ.). שמיקנו לומר מן הטעם ועד הטעם מפני המיון והיינו גדול שגדול[3] בטעם הזה ומעולם הבא: **בכל ארגא דישראל.** לא דוקא בכל ארגא דישראל אלא כמו שיזלו לשפש בשלשה ימים מכל לד: **ירמיה אמר גוים מרקדרין בו׳.** גבי ירמיה גרס ולא אמר נוגר ומן המקרא כדפי׳ רש״י ומיהכא הספרים ליפסל פיוטו: **שאלמלא מוראו דיאך אומה אחת יכולה כו׳.** מצמע דאלמלא מוראו קמי אלהיהם שלא לומר לומר נוגר אלדבר מעם יש לגמוד עולמותיו ומיהו אומר רבי דבירושלמי מגילה[4] מצמע דאלמלא מוראו קמי אלהיהם אלמלא וכמוהו קמי אלהיהם אלמר לומר אלמר לומר אלמר לומר

אם יכול להתחיל ולגמור קודם שיגיע שליח צבור למודים יתפלל ואם לאו לא יתפלל. סהר"י גרלה כלומר כשאמר ליבור היו כורעים במודים והוא לא היה כורע: רב הונא סבר. יחיד המתפלל עם הצבור אומר קדוש* הלכך אם לא גמר עד שיגיע שליח צבור לקדוש ליתי לן בה אבל מודים אע"פ שיחיד אומר מודים מכל מקום אם לא היה אומר עם הצבור הרואה את כולם כורעים והוא לא יכרע נראה ככופר:

שלטי הגבורים

א [טור סי' קז] ואין מוקף בין אם מצא צבור מתפללין אם לאו לעולם אל יתפלל אלא על ידי חידוש יש אומרים שצריך חידוש בכל ברכה וברכה מעמינה ולא נהירא רק שיכול לחדש בה דבר אחד וי"א ודאי סגי בדבר אחד ומיהו צריך שיחדש באחד משאר כל הברכות חוץ מבשומע תפלה דלא שמיחזי כל כך חידוש מה שמוסיף בה כיון שהיא ברכה נלעית ויכול לשאול בה כל מה שירצה אבל בשאר ברכה שאינו יכול לשאול בהם אלא מענין הברכה הוי חידוש מה שמוסיף בה. והרא"ש ז"ל (ב) כתב לא בירא לי שפיר פירושא דהאי מלתא כי מי הוא זה שאינו יכול לחדש דבר באחד מכל הברכות לפרנסה או לרפואה או לתלמודו ונראה לי אם יכול לחדש פי' אם נתחדש אצלו דבר אלא היה צריך לבקש עליו קודם ע"כ:

ב ודוקא כי"ח דערבית ושחרית ומנחה אבל במוסף פוסק אפילו באמצע ברכה לדעת מיימון (תפלה פ"י ה"ז) וסמ"ג (מ"ע יט, קמ, ג) וכ"ה (מועפ הרא"ש הלקמן) ורבינו יונה (כלן) אבל הרמב"ד והרא"ש (פי' ז) והטור (פי' רסח) כתבו דגם בתפלת מוסף דינו כשאר התפלות:

ג כ' הרא"ש (פי' ז) הר"ר אשר מלוניל היה אומר דוקא בברכה אחה חונן בלבד שהיא ברכה רפאנו אמרינן גומר את כולה אבל אם נזכר בשאר ברכות פוסק אפילו באמצע הברכה ולית כיון דמפרש טעמא דמשום דבדין הוא דבעי לגלויי י"ח א"כ אין לחלק בכל הברכות אלא כמו שגומר ברפאנו

ד כתב הרא"ש (פי' יח) וה"ה אם יגיע למודים או לחתת מן הברכות ששומען בהן כשש"ץ מגיע למודים שפיר דמי כיון שהוא משתתף עם מציריו אבל תלמודא לא פסיק ליה למיקנט כה"ג ולא מסתבר לפרושי דמשום מודים דרבנן צריך שיגמור תפלתו קודם מודים וכו' ע"כ: **ה** כתב הטור (פי' קכו) דאם אינו יכול לגמור קודם שיגיע ש"ץ למודים לא יתחיל כדי שלא יהא נראה ככופר אם אינו משתתף עם הצבור ואם התחיל והוא באמצע התפלה כשמגיע ש"ץ למודים ישתה גם הוא עם הצבור אלא אם הוא בסוף איזה ברכה(א) ומדברי מיימון (תפלה פ"י הט"ז) מוכח דאין לה קפידא אפילו אם אינו יכול לגמור קודם שיגיע ש"ץ למודים דאין הלכה כרב הונא אלא כרבי יהושע בן לוי והברי רבינו אין להם הכרע:

ו וקדושה דיוצר אור מיימוני כתב (תפלה פ"ז הי"ז) דאין יחיד אומר אותה(ב) והרא"ש כ' (פי' יח) דיחיד אומר אותה וכן עמא דבר (טור פי' קכ) וקדושה דוחא לגיון כ' הרב ר' אמת (מועכן של רפאנוים ח"ג עמ' 23) שאין ליחיד לומר סדר קדושה דכל דבר שבקדושה אינו בפחות מעשרה ואם הוא תלמיד ישעקוק בתפרק גיד הנשה (מיגן נא:) ויאמר שלחני וגו' אבל סדר קדושה זקנים ונביאים הרא"שוים מקנינהו ואין לו ליחיד להשיג את גדולה דכל דבר שבקדושה אינו בפחות מעשרה ויש מי שאומר כיון שהם פסוקים הרי הוא כקורא בתורה ויחיד יכול לאומרן ובלבד שיאמר אותן בניגון וטעמיהם כדרך שהתיקוקות קורין לפני רבים והרא"ש ז"ל (שם) כתב שיחיד יכול לאומרם:

[כא. - כא:]

בפחות מעשרה. דילפינן תוך תוך(ו) מעדת מרגלים* דהתם נמי כתיב (במדבר טז, כא) (ז)הבדלו מתוך העדה הזאת מה להלן עשרה בלא יהושע וכלב אף כאן עשרה.

ולענין קדושה של ברכת יוצר אור וקדושה של ובא לציון גואל אם צריך עשרה אם לאו נחלקו בו המפרשים יש אומרים דבכלל דבר שבקדושה הוי ואין אומרים אותו בפחות מעשרה ואומרים שכשמגיע לשפה ברורה ילג אותו אבל רבני צרפת ז"ל ומקצת הגאונים ז"ל (תשובות הגאונים שע"ת נה) אומרים שמותר היחיד לאומרו* דלא הוי בכלל דבר שבקדושה אלא נקדישך שאנחנו מקדישין אותו וכיוצא בזה אמרו שאין לו לעשותו בפחות מעשרה אבל קדושה של יוצר שאין אנו מקדשין אותו אלא מזכירין הקדושה שאומרים לו מעשרתיו מותר ביחיד דאינו אלא כמו ספור וכן ג"כ ובא לציון כיון שאינו אלא פסוקים בעלמא שאנו אומרים אותם אין בכך כלום ולזה נוטה דעת מורי הרב גר"ו.

ודייק הכי מדאמרינן כל דבר שבקדושה ובודאי בכלל דבר שבקדושה הוי ק"ש שאין לך דבר שבקדושה יותר מדבר שיש בו עול מלכות שמים ואפ"ה אינו בכלל זה הדין דמותר לקרותה ביחיד וכיון שאנו רואים שק"ש אינה בזה הדין ומותר לקרותה ביחיד שמע מינה דכל דבר שבקדושה אינו רוצה לומר כל דבר שיש בו קדושה אלא הכי קאמר כל דבר שהותקן לאומרו בעשרה מתחלה משום קדושה אינו בפחות מעשרה ומשום הכי קורין ק"ש ביחיד מפני שלא הותקנה מתחלה בעשרה וקדושה של יוצר אור ג"כ לא הותקנה בעשרה כמו הקדושה של נקדישך א"כ קורין אותה ביחיד.

ותדע שלא הותקנה מתחילה בעשרה* כמו נקדישך שבכל נוסח התפלות אמנם בברכת יוצר אור בנוסח היחיד הקדושה וקדושת נקדישך אינה כתובה בנוסח היחיד דמשמע שזו בלבד התקינו בעשרה.

ויש שמקשים על זה הפסק מדתנן (מגילה כג:) אין פורסין על שמע בפחות מעשרה(ח) התחילו עשרה והלכו להם* מקצתם גומרין ומפרשין דפורסין על שמע הוא כך שאחר שהתפללו הצבור בבית הכנסת היה אחד חוזר כל הברכות ואומר קדיש וברכו מפני אותם האנשים שלא הספיקו לבא מתחלה כדי שישמעו עכשיו ויתפללו בעשרה ופורסין הוא כמו מברכין כדמתרגמינן כי הוא יברך הזבח (שמואל א' ט, יג) יפרוס דבתחא ור"ל מתחלה אין פורסין אלא בעשרה מפני הקדיש שיש להם לומר אותו אבל *אם התחילו בעשרה והלכו מקצתן אחר שענו לקדיש ולברכו גומרים, ואומרים אם איתא שביחיד יכול לומר קדושה של יוצר למה הוצרך לומר התחילו בעשרה והלכו להם מקצתם גומרים דכיון שאין לו דין קדושה פשיטא שגומרין אלא מפני שאינן יכולין לומר קדושת יוצר אלא בעשרה(ט) הוצרך להשמיענו הכא כיון שהתחילו מתחלה גומרים אפילו בלא עשרה.

[יג.]

משום בל תוסיף ולפיכך פוסק ואפילו באמצע ברכה ובהא אפילו רבי יוחנן מודה דלא קאמר. רבי יוחנן ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו אלא תפלת נדבה כגון תחנונים וכיוצא בהן אבל תפלת חובה לא קאמר. אמר רב יהודה אמר שמואל א"א התפלל ונכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין אם יכול לחדש דבר בתפלתו כדי שתהא תפלתו תחנונים יתפלל ואם לאו אל יתפלל: א"ר נחמן כי הוינן בי רבה בר אבוה °ב"אביעיא לן הני בני [בי] רב דטעו ומתחלו ב"בתפלת חול בשבת מהו שיגמורו אמר להו גומר כל אותה ברכה דבדין הוא דבעי ג"לצלויי שמונה עשרה ומשום כבוד שבת לא אטרחוה רבנן:

[כא:] אמר רב הונא °הנכנס לבית הכנסת ד"ומצא צבור שמתפללין ג"אם יכול להתחיל ולגמור ה"עד שלא יגיע שליח צבור למודים יתפלל ואם לאו אל יתפלל רבי יהושע בן לוי אמר ד"אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע שליח צבור לקדושה יתפלל ואם לאו אל יתפלל במאי קא מיפלגי רב הונא סבר היחיד אומר קדוש(א) ור' יהושע בן לוי סבר אין היחיד אומר* קדוש וכן אמר ר' יצחק אין היחיד אומר קדוש אמר רב אדא בר אהבה מנין שאין היחיד אומר קדוש שנאמר (ויקרא כב, לב) ונקדשתי בתוך בני ישראל ה"כל דבר ו"שבקדושה לא יהא בפחות מעשרה. דילפינן תוך תוך(ו) מעדת מרגלים* דהתם נמי כתיב (במדבר טז, כא) (ז)הבדלו מתוך העדה הזאת מה להלן עשרה בלא יהושע וכלב אף כאן עשרה.

[כא:] **במאי** קא מיפלגי רב הונא סבר היחיד אומר קדוש וכו'. כלומר רב הונא היה חושש למודים ולא היה חושש שיאמר החזן הקדושה בעוד שהוא מתפלל משום דס"ל שהוא יכול לומר קדושה בתוך התפלה ונמצא שאין מפסיד כלום (ח)אבל מודים אינו יכול לאומרה אלא עם הצבור ולפיכך היה אומר שיזהר תחלה שלא יתחיל בענין שלא יוכל לומר מודים עם הצבור ורבי יהושע סבר שאין היחיד אומר קדושה ולפיכך צריך ליזהר שלא יתחיל אלא בענין שיאמר קדושה עם הצבור וכן הלכה.

ומנהגו של רבינו יעקב ז"ל (תוד"ה עד) היה שבשעה שהיה מתפלל והיו הקהל אומרים מודים היה שותה עמהם כדי שלא ידמה כפורש מן הקהל ושאינו רוצה לקבל עליו לאדון למי שכל הקהל מקבלין אותו ואע"פ שאמרו* (לה.) שלא ישתה אלא בתרבע מקומות ואם בא לשתות בסוף כל ברכה מלמדין אותו שלא לשתות זהו לרשות אבל לדבר הצריך כמו זה שלא ירגיל כמו שפורש מן הצבור מותר והוא שלא יאמר שום דבר אלא שיסתה בלבד:

ונקדשתי בתוך בני ישראל כל דבר שבקדושה לא יהא

א מיי' פ"ל מהלכות תפלה הלכה ט סמג עשין מ"ע לו"ת סימן קז סעיף ה:

ב מיי' שם פ"י הלכה ז סמג שם עשין מ"ע לו"ת סימן רסח סעיף ב:

ג טור"ע לו"ת סימן קט סעיף ה:

ד מיי' שם פ"י הלכה טז סמג עשין יט עשין מ"ע לו"ת סימן קט סעיף ה:

ה מיי' שם פ"ח הלכה ו טור"ע לו"ת סימן נה סעיף ה:

שיטת ריב"ב

מהו שיגמור. מהו שיגמור הברכה אם נזכר באמצעיתה שטעה: **גומר כל אותה ברכה.** כתב הרב ר' משה ז"ל (פ"ה מהל' תפילה ה"ז) במה דברים אמורים במעריב או בשחרית או במנחה אבל במוסף פוסק אפילו באמצע הברכה: **רב הונא סבר היחיד אומר קדוש.** יחיד המתפלל אומר קדוש הלכך אם לא גמר עד שלא יגיע שליח צבור לקדוש ליתי לן בה. אבל אע"פ שהיחיד אומר מודים אם לא אמר עם הצבור הרואה את כולם כורעים והוא אינו כורע נראה ככופר במי שחבריו משתחוים לו:

הגהות וציונים

מהב"ח ושאר מפרשים

(א) צ"ל קדושה וכן להלן (ב"ח): **(ב)** נ"ב שלא לחדש (א"י): **(ג)** נ"ב צריך חדוש ותי' סגי נמחק (ב"ח, ד"ח): נ"ב בעי (א"י): **(ד)** הרמב"ם (הג"י) והוא בהל' תפלה פ"י ה"ז: **(ה)** נ"ל דר"ל שאינו יכול לאומרו בענין שיועיל שלא יהא נראה ככופר אלא עם הצבור דוקא דכשאמרו ביחיד לא יועיל לן שלא יהא נראה ככופר אבל ודאי שהיחיד אומר מודים לכ"ע וכ"כ רש"י ור"י מכוין בזה לדברי רש"י (מ"ע, א"ש): **(ו)** עדה עדה כצ"ל (שנו"ס): **(ז)** עד מתי לעדה הרעה הזאת (במדבר יד, כז) כצ"ל (שנו"ס): **(ח) ושם בירושלמי** (פ"ד ה"ד) התחילו וכו' (רע"א כ"י): **(ט)** נ"ב בפחות מעשרה (ב"ח) [בדפוס שהיה לפני הב"ח ליתא לתי' אלא בעשרה ולכן הגיה]: **(י)** בב"י שם כתב שלא מצא דבר זה לא בפסקים ולא בתשובות: **(יא)** בטור: אבל אם הוא בתחלת ברכה או בסופה לא ישחה אלא באבות או בהודאה: **(יב)** רעיין בב"י (סי' נט) דבתשובת הרמב"ם חזר בו ושיכול היחיד לומר:

אלהים אתם ובני עליון כלכם. לא עשה תורה ולא רצון אביו שבשמי׳ שנאמר אכן כאדם תמותון. וכך היה ר׳ סימאי אומר אין לך פרשה שאין בה תחיית המתים אלא שאין בנו כח לדרוש שנאמר יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדון עמו יקרא אל השמים מעל [סנהדרין לא] זה נשמה. ואל הארץ לדון עמו מי דיין עמו. ומנין שאין מדבר אלא בתחיית המתים שנאמר (יחזקאל לז) מארבע רוחות בואי הרוח: כי שם ה׳ אקרא. נמצינו למדים שלא הזכיר משה שמו של מקום אלא לאחר כ״א דבר. ממי למד ממלאכי השרת שאין מלאכי השרת מזכירים את השם אלא לאחר ג׳ קדושות שנאמר קדוש קדוש ה׳ צבאות אמר משה די שאהיה בפחות משבעה כמלאכי השרת. והרי דברים ק״ו ומה משה שהוא חכם חכמים גדול שבגדולים לא הזכיר שמו של מקום אלא לאחר כ״א דבר המזכיר שמו של מקום בחנם עאכ״ו. [גדליס י] ר׳ שמעון בן יוחי אומר מנין שלא יאמר אדם להי׳ עולה להי׳ מנחה להי׳ שלמים אלא עולה להי׳ מנחה להי׳ שלמים להי׳ ת״ל קרבן להי׳ והרי דברים ק״ו ומה אלו שהם מוקדשים לשמים אמר המקום אל יחל שמי עליהם עד שקדשו המקדש שמו של מקום בחינם ובמקום בזיון עאכ״ו. ד״א כי שם ה׳ אקרא. ר׳ יוסי אומר מנין לעומדים בבית הכנסת ואומר ברכו את ה׳ המבורך שעונים אחריהם ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד ת״ל כי שם ה׳ אקרא הבו גודל לאלהינו. [ברכות נג ומ״כ] אמר לו ר׳ נהורי השמים דרך ארץ היא גוליירים מתגרים במלחמה וגבורים נוצחים [ברכות מכ] ומנין שאין מזמנים אלא בשלשה ת״ל כי שם ה׳ אקרא. ומנין שעונים אחר המברך ת״ל הבו גודל לאלהינו. ומנין לאומר ברכו שהם עוני׳ אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ת״ל כי שם ה׳ אקרא. ומנין לאומר יהא שמיה רבא מברך שעונים אחריהם לעולמי ולעולמי עולמים ת״ל הבו גודל לאלהינו. ומנין אתה אומר שלא ירדו אבותינו למצרים אלא כדי שיעשה נסים וגבורות בשביל לקדש את שמו הגדול בעולם שנא׳ ויהי בימים הרבים ההם וישמע אלהים את נאקתם ואומר כי שם ה׳ אקרא. ומנין שלא הביא המקום פורענות עשר המכות על פרעה ועל מצרים אלא על שלא קידשו את שמו הגדול בעולם בתחילת הענין הוא אומר מי ה׳ אשר אשמע בקולו ובסוף אמר ה׳ הצדיק ואני ועמי הרשעים. מנין שלא עשה המקום נסים וגבורות לאבותינו על הים ועל הירדן ועל נחלי ארנון אלא בשביל לקדש שמו בעולם שנאמר ויהי כשמע כל המלכים אשר בעבר הירדן ימה. וכן רחב אמר׳ לשלוחי יהושע כי שמענו את אשר הוביש ה׳ את מי ים סוף מפניכם ת״ל כי שם ה׳ אקרא. ומנין שלא ירד דניאל לגוב אריות אלא כדי שיעשה לו המקום נסים וגבורות בשביל לקדש שמו בעולם שנאמר כי שם ה׳ אקרא. ואומר (דניאל ו) מן קדמי שים

טעם

גירסת הגר״א

אלהים אתם ובני עליון כלכם. לא עשה תורה ולא רצון אביו שבשמים [הרי הוא כברירות של מטן] שנאמר אכן כאדם תמותון. ואומר יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו. יקרא אל השמים מעל זה נשמה. ואל ארץ זה הגוף. לדין עמו לדיין עמו לכ״נ האזינו השמים ותשמע הארץ. ומנין שאין מדבר אלא בתחה״מ שנא׳ יערוף כמטר לקחי ואומר מארבע רוחות בואי הרוח. וכך היה ר׳ סימאי אומר אין לך פרשה שאין בה תחיית המתים אלא שאין בנו כח לדרוש: כי שם ה׳ אקרא. נמצינו למדים שלא הזכיר משה שמו של מקום אלא לאחר כ״א דבור. ממי למד ממלאכי השרת שאין מלאכי השרת מזכירים את השם אלא לאחר ג׳ קדושות שנאמר וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה׳ צבאות אמר משה די שאהיה בפחות משבעה כמלאכי השרת. והרי דברים ק״ו ומה משה שהוא חכם חכמים גדול שבגדולים לא הזכיר שמו של מקום אלא לאחר כ״א דבור המזכיר שמו של מקום בחנם עאכ״ו. ר׳ שמעון בן יוחאי אומר מנין שלא יאמר אדם להי׳ עולה להי׳ מנחה להי׳ שלמים אלא עולה להי׳ מנחה להי׳ שלמים להי׳ ת״ל קרבן להי׳ והרי דברים ק״ו ומה אלו שהם מוקדשים לשמים אמר המקום אל יחל שמי עליהם עד שקדשו (המקדש) [המזכיר] שמו של מקום בחנם ובמקום בזיון עאכ״ו. ד״א כי שם ה׳ אקרא. ר׳ יוסי אומר מנין לעומדים בבית הכנסת ואומרים ברכו את ה׳ המבורך שעונים אחריהם ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד ת״ל כי שם ה׳ אקרא הבו גודל לאלהינו. גדול העונה אמן יותר מן המברך א״ל ר׳ נהוראי דרך ארץ כן הוא גוליירים מתגרים במלחמה וגבורים נוצחים. ומנין שאין מזמנים אלא בשלשה ת״ל כי שם ה׳ אקרא הבו גודל לאלהינו. ומנין לאומר ברכו שהם עונים אחריו ברוך שאכלנו ת״ל כי שם ה׳ אקרא הבו וגו׳. ומנין לאומר יהא שמיה רבה מברך שעונים אחריו לעולמי ולעולמי עולמים ת״ל הבו גודל לאלהינו. ומנין אתה אומר שלא ירדו אבותינו למצרים אלא כדי שיעשה [הקב״ה] נסים וגבורות בשביל לקדש את שמו הגדול בעולם שנאמר ויהי בימים רבים ההם וישמע אלהים את נאקתם ואומר כי שם ה׳ אקרא. ומנין שלא הביא המקום פורענות עשר מכות על פרעה ועל מצרים אלא על שלא קידשו את שמו הגדול בעולם שבתחילת הענין הוא אומר מי ה׳ אשר אשמע בקולו ובסוף אמר ה׳ הצדיק ואני ועמי הרשעים. ומנין שלא עשה המקום נסים וגבורות לאבותינו על הים ועל הירדן ועל נחלי ארנון אלא בשביל לקדש שמו בעולם שנאמר ויהי כשמעו כל המלכים אשר בעבר הירדן ימה. וכן רחב אמרה לשלוחי יהושע כי שמענו את אשר הוביש ה׳ את מי ים סוף מפניכם ת״ל כי שם ה׳ אקרא. ומנין שלא ירד דניאל לגוב אריות אלא כדי שיעשה לו המקום נסים וגבורות בשביל לקדש שמו בעולם שנאמר כי שם ה׳ אקרא. ואומר מן קדמי שים

טעם

כד או בעפר. מו נקורה (ספר חסידים סימן יח), (כט) בין שהם מלובלכים בין שהם נהיסח הדעת (טור סימן ל"ב): כה על נקיות ידים. ל"ע דנסוף סימן קנ"ט (כי) פסק דלעולם מברך על נטילת ידיס, וכן משמע בתשובות רשב"ם ח"ח סימן קל"ח ובסימן תשנ"ד ע"ש דעיקר הלימוד ליטול מן הכלי, ולכן אין אנו מברכין על נטילת ידיס לתפלת מנחה משום דדי בנקיון עפר, וא"כ למה פסק כאן על נקיות ידיס, עיין מה שכתבתי סעיף א' [ס"ק ה] ועיין סימן ח' [ס"ק] סעיף ו': כו קודם נטילה. דקתם ידיס אינן פסולות לברכה דהרי מברכין על הפירות וא"ל נטילת ידיס: כז ערום. שמסתמא ידיו מטונפות בנגיעת בית הסתרים כמו שכתב סעיף כ"ח: כח שינקה אותם. בגלוגות ובגל מידי דמנקי (כל זה ברשב"ם שו"ת ח"ח סימן קנ"ג), ומ"מ בקומו יאמר מודה אני לפניך מלך חי וקיים שהחזרת בי נשמתי בחמלה רבה אמונתך, שאין בזה לא שם ולא כינוי (סדר היום בתחילתו):

כב [ח לח] אם אין לו מים יקנח ידיו (כח) בצרור כד או בעפר או בכל מידי דמנקי [לא] ט ויברך כה על (כט) נקיות ידים ויועיל לתפלה [לב] י אבל לא להעביר רוח רעה שעליהן:

כג [לג] לא תקנו נטילת ידים אלא לקריאת שמע ולתפלה [לד] [לח*] אבל ברכות דשחרית יכול לברך כו קודם נטילה [לה] יא"כ הוא ישן על מטתו כז (ל) ערום שאז אסור להזכיר את השם עד כח שינקה אותם:

סימן ה

כונת הברכות. ובו סעיף אחד:

א [א] [א] יכוין בברכות פירוש המלות [א א] כשיזכיר השם יכוין [ב] פירוש קריאתו באדנות [ג] שהוא אדון הכל [ד] ויכוין בכתיבתו א [א] ביו"ד ה"א [ה] שהיה והוה ב [ב] ויהיה [ו] [ב] ובהזכירו אלהים יכוין שהוא תקיף בעל היכולת בעל הכוחות כלם:

הגהות והערות

ח. ברכות ט"ו [ע"ח]:
ט. הרא"ש בסוף ברכות [פ"ט סימן כג]:
י. שבת ק"ט [ע"ח] ושם בזוהר פרשת וישב [קפד, ב]:
כ. הרא"ש שם והרשב"א בתשובה [ס"א סימן קנג]:
ל. שם [ברשב"ם]:
ה א. טור:

עטרת זקנים

ה א] יכוין בברכות פירוש המלות. (ב"י) [פירוש] בהזכירו שם אדני יכוין אל קריאתו וכתיבתו, וקריאת השם בקמץ תחת הנו"ן ולא בפת"ח, כי עם נקודות הקמץ יהיה כמנין ה' אחד והם ג' שמות משא"כ בפתח, ויאריך מעט בקמץ שתחת הנו"ן כדי שיוכל לחשוב בלבו אחד אשר על זה מורה הקמץ: ב] ובהזכירו אלהים יכוין שהוא בעל הכוחות כלם. כוונתו לתרץ משמעות הריבוי שבלשון אלהים. אם שגיתי(ה) באיזו ברכה לבטלה אמור אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ויקרא אלף של אדנ"י בחטף פת"ח, וי"א כך כשהוא קורא השם בכתיבתו כגון אדני שפתי, או לעולם אדני וכיוצא בזה, יקרא פתח תחת אל"ף, ח"ו לקרות פתח תחת הנו"ן לפתח חטאת רובץ כי מחליף קודש בחול. כשאומר ברוך הוא וברוך שמו יכוין שהשם יתברך ברוך מעצמו ואינו צריך לברכתינו, ע"ש בארוכה:

הגהות והערות

לח) עיין סימן לב סעיף ד: (גליון מ"א)
לח*) עיין סימן מ"ו סעיף ג' ג' ומ"ז סעיף י"ג בהג"ה: (גליון מ"א)
לט) כ"ה בכל דפ"ר, וכ"ה בלבושי שרד סוף ס"ק כו, אך במקור חיים נתיב חיים מחלית השקל ויל אפריס הגיהו "סימן קכח", וכ"ה בדפ"ר:
מ) בדמשק אליעזר כתב שמש"כ לעיל בס"ק ט "אבל לדעת הרא"ש" מקומו כאן בסוף ס"ק לא:
מא) כיוצא בזה כתב הפרמ"ג בסימן תרו משבצות זהב ס"ק ה בהמגן גיבור וידוי בעיו"כ במרתף דהוא תפלה בלא שם:
ה א) בדפ"ר של המ"א נין ס"ק ב על תיבת "ובהזכירו". במהדורת אמשטרדם ס"פ ליינו על תיבת "אלהים", וכן היה לפני השערי תשובה והמחצית השקל. אבן המוספת שבת והמקור חיים כתבו שיש לגייגו על תיבת "ויהיה", וכ"ה בדפוסים שלפנינו:
ב) כוונתו לרשב"ם שמות ג, טו. דמשק אליעזר:
ג) עיין סימן תפ:
ד) בלוח ארש הנדפס בסוף ספר עץ חיים על מקצת חיות הוא חלק ב:

שערי תשובה

במידי דמנקי כדלקמן סעיף כ"ב ע"ש: (כח) בצרור. עיין באר היטב. ועיין לקמן סימן ס"ב שהט"ז [ס"ק א] כתב במי שצמא לשתות ואינו יכול לקום לרחוץ בלילה יהרהר הברכה, ובאליה רבה [שם ס"ק ד] חולק עליו ע"ש. ובברכי יוסף שם [אות א] כתב הניעור בלילה וצמא לשתות ואינו יכול לקום לרחוץ ידיו יקנח ידיו בכותל או בכל מידי דמנקי ויברך וישתה מהר"י זיין, [שו"ת שערי ישועה, מהדורת מכון ירושלים שער א סימן ד], ולפי דעת מהרח"ו ומהר"ם לונזאנו [שתי ידות, דרך חיים קב, א] שאסור לברך כשרוח רעה עוריה עליו, ולזה לא מהני נקיון כפיו כי אם נטילה במים ג' פעמים אסור לברך, ולכן אם הוא אנוס ואינו יכול לרחוץ יהרהר בלבו, דכמה פוסקים מתירין באנוס לברך ע"י הרהור, וירא שמים יאנוס עצמו לעמוד ולרחוץ ידיו ג' פעמים ויברך כתיקונה ע"ש. ונפלאתי שלא הזכיר מדברי הט"ז בזה. ועיין בסימן ס"ב במג"א [ס"ק ב'] בשם תלמידי רבנו יונה [ברכות ח, ב ד"ה לא יברך] שאף הברכה אין להרהר כו', ובאליה רבה שם: (כט) נקיות ידים. עיין באר היטב. ועיין ביד אפרים מ"ש לפרש דברי המ"א בזה: (ל) ערום. ובברכי יוסף [אות ח] בשם מהרח"ו ומהר"ם דלונזאנו [שתי ידות, דרך חיים קב, א] שבזוהר אוסר לברך ברכת השחר קודם נטילה, עיין שם:

באר היטב

(כח) בצרור. מו נקורה בין שהם מלובלכים בין שהם נהיסח הדעת טור סימן ל"ב, מ"מ [ס"ק כד]. ולריך לקנח ג' פעמים דומיא דמים, ברכת אבהם סימן פ'. ועולת תמיד [ס"ק יג] מולק עליו כיון דלא מהני לרוח רעה למה לי ג' פעמים, בנקיון בעלמא סגיא ע"ש: (כט) נקיות ידים. הקשה המ"א [ס"ק כה] ל"ע דבסוף סימן קנ"ט פסק דלעולם מברך על נט"י ע"ש. והיד אהרן [הגה"ט] מיישבו ע"ש: (ל) ערום. שמסתמא ידיו מטונפות בנגיעת בית הסתרים [מ"א ס"ק כז]:

ה (א) ביו"ד ה"א. אבל כשנכתב בחלף דל"ת אין לכוון אלא שהוא אדון הכל, ולריך לקרותו בפתח ובקמץ תחת הנו"ן. וכשנכתב יו"ד ה"א מקצתן קורין בפתח ומקצתן קורין בלירי, וכן מנהג אשכנזים. ב"ח מ"א [ס"ק א]. ומהר"ם מלובלין בתשובה [סימן פ"ג] פסק בצרי אבל שמעתי שחזר בו קודם מותו. וכן שמעתי על פי הדקדוק: (ב) ויהיה. כי מצינו ו' במקום יו"ד עיין תוספות יו"ט פ"ד דסוכה [מ"א ס"ק כ]:

ביאור הגר"א

[לא] [פעיף כב] ויברך כו'. כ"כ הרא"ש [ברכות פרק ט סימן כג], והוא כשיטת מרדכי [ברכות רמז רב] וסמ"ג [עשין כז הלכות נטילת ידיס] שכתבו דאין מברכין ענט"י אלא כשנוטל מן הכלי, וכמו שכתוב בסוף סימן קנ"ט סעיף כ' בהג"ה, אבל הרשב"א [חולין קז, א ד"ה ולענין ברכה. שו"ת הרשב"א חלק א סימנים קצ ותשנד] והרבנו יונה [ברכות מא, א ד"ה ולענין] כתבו שם שמברך לעולם ענט"י שמחמת הנטילה שצונו עליה ובכלל מאתים מנה, וכ"כ בשו"ע שם [מ]: [לב] אבל לא כו'. כמו שכתוב בשבת שם [קט, א] ומקפדת כו' וזוהר שם [בראשית י, ב] ושם [קסד, ב]: [לג] [פעיף כג] לא תקנו כו'. כמו שכתוב בברכות ט"ו א' והני מילי לקריאת שמע אבל לתפלה מהדר כו': [לד] אבל ברכות כו'. דכולהו נתקנו קודם הנטילה כמו שכתוב שם [ברכות] ס' ב' ואמרינן בחגיגה י"ח ב' הנוטל ידיו לפירות כו'. והא דאמרינן בברכות מ"ג [ע"א] אורחין כו', התם כשאין ידו נקי, וכמו שכתבו תוספות שם בחגיגה [ד"ה הנוטל] ולקמן סימן קנ"ח ס"ה בהג"ה, וזה שכתב שם (אלא א"כ) [אבל אם] כו'. וההיא דברכות ס' ב' דמסתמא ישן ערום, עיין ברשב"א [שו"ת חלק א סימן קנג], וכל שכן לשיטת הרא"ש [ברכות פרק ט סימן כג] שכתב דסתם ידיס בשינה אינן נקיות, וצ"ל ההיא דברכות הנ"ל שא"צ לברכות אלא נקיון, וזה שכתב [השו"ע] עד כו':
ה [א] [פעיף א] יכוין כו'. ברכות מ"ז א' ולא יזרוק כו': [ב] פירוש קריאתו. סוף פרק ג' דפסחים [נ, א] וריש פרק ד' דקדושין [עא, א]: [ג] שהוא כו'. כמו שכתוב בברכות ז' ב' מיום שברא כו': [ד] ויכוין כו'. טור והוציאו מדברי הר"י בספר היראה שכתב אצל פסוק ראשון שבקריאת שמע ובכל א' מב' שמות האמורים בפסוק ראשון יאריך עד שיחשוב היה הוה ויהיה כו', ואח"כ כתב ובכל פעם בהזכירו שם המיוחד יחשוב בו פירוש קריאתו שהוא אדון הכל, אבל משמע שם שאין צריך לחשוב אלא פירוש קריאתו רק בקריאת שמע ששם ב' השמות מורין על היה כו', וכן עיקר לפי עומק הדין, כי בכל הולכין אחר הקריאה, ואין צריך להרהר כלל על הכתיבה אף שיש בהכתיבה סודות גדולות, והם הלכה למשה מסיני, וכן כאן הולכין אחר הקריאה בנקודתו, וכן כשיבא וכל"ב לפניה, האלף נחה, וכלב בפתח, משא"כ בכתיבה היה צ"ל בחירק וכן למה לפניה רפה, וכן בג"ד כפ"ת אחר השם הוא תמיד בדגש, וכן מונה במסורה אדני בם [תהלים סח, יח] ג' מפקין רפויין והקריאה האלף בחטף פתח כי ניקוד השם לפי קריאתו כמו בכל הקריין שבתורה, וכן לה' אדני למות תוצאות [שם כא] הלמ"ד בצרי והוא פשוט מאד, ולכן כששני שמות סמוכין פעמים ניקודו כניקוד אלהים, אבל השם בעצמו ניקודו נעלם כמו כל כתבין שבתורה וניקודו הוא סוד שם המפורש, וגם אם בא לחשוב פירוש כתיבתו אין פירושו כן אלא נמצא קיים וכמו שם אשתו חוה [בראשית ג, כ] וכמ"ש הר"ש [ב] וש"מ: [ה] שהיה כו'. כמו שכתוב [שם] ויקרא האדם כו' כי היא כו' ועיין רשב"ם פרשת שמות [ג, טו] ואלו י"ב אותיות בהתחלקם לאותיות שוות יהיה ג' שמות הויה והן ג' שמות דמלך מלך ימלוך וכן ניקודיהן רק בלא וא"ו הפעולה והתחלפות סופן בתחילתן והן י' אותיות וענין י' וי"ב ידוע למבין: [ו] ובהזכירו כו'. כמ"ש בתרגום אונקלוס [בראשית ו, ב] בני אלקים בני רברבייא, וכן כל השופטים עד האלקים יבא [שמות כב, ח] כו', ובמעשה בראשית הכל בשם אלהים וזהו שכתב [השו"ע] ובעל הכחות כולם:

הגהות רעק"א

ה א) (שו"ע ס"א) כשיזכיר השם. אם אמר מספר מסדר ד' שעשה לו, ומתחלה מזכיר השם ורוצה לגמור דבריו מה שעשה לו ד' אמור להפסיקו בדברים, שמא ממון כך לא יגמור דבריו וגמלא שהזכיר שם שמים בחנם, אבל אם רוצה לקנל שוס אדם והתחיל בשם, מצוה להפסיקו שלא יגמור דבריו ולא יחטא. ספר מסדיס סימן (ס"ה) [סד] וסימן (תמ"ט) [ג] סימן (תתי"ד) [תתרצד]:

טו לא יקרא פסוקים. ולכוש כתב סימן תקפ"ח [סעיף ח] וז"ל, דוקא בני אשכנז [1] שנוהגין לומר ברכת התורה אחר [טא] פרשת התמיד ☜ מ"מ כ"כ סבירא להו [2] דמותר לומר פסוקים קודם ברכת התורה, אבל לדידן שאומרים ברכת התורה מיד אחר אשר יצר מ"מ סבירא לן דאסור לומר פסוקים קודם ברכת התורה, מ"מ גם בימי הסליחות יאמר ברכת התורה קודם הסליחות ולדלגה אח"כ, עכ"ל. וכן נראה לי לנהוג וכמו שכתבתי סימן ו' סעיף ג' [ס"ק ז]. ואם יש מ' [יא] שלא אמרה, ירד לפני התיבה ויאמרה אח"כ: **טז כי לפעמים וכו'.** פירוש, משום דלפעמים שוהין הצבור, לכן יאמרו בכל פעם. אך לא יכוון לצאת [ט] אלא אם כן ירא שהציבור יעברו זמן קריאת שמע, אבל כשלא יעברו מוטב לצאת ידי קריאת שמע עם הצבור ולקרות אותה כדינה בברכותיה ולסמוך ☜ גאולה לתפילה. ועיין סוף סימן (ו') [סו] [סעיף ח], וזה תמורך קושיית הב"י [ד"ה וכתב] (ב"ח סוף הסימן). ואע"פ שהוא כתב שלא יאמר בשכמל"ו, נראה לי דאין בכך כלום כיון שאין מתכוון לצאת בזה. ורש"ל [י] בתשובה [סימן מד] כתב לומר ג"כ פרשה ראשונה של שמע, ונראה לי דוקא כשירא [יא] שיתעכבו הצבור. יאמר אתה הוא עד שלא נברא העולם, ולא יאמר עד שלא ברא העולם (של"ה סידור שער השמים [סט] ב"ח סוף הסימן ד"ה אתה) [ע]:

ט [3] **טו לא יקרא פסוקים קודם ברכת התורה אף על פי שהוא אומרם דרך תחנונים:** [4] **ויש אומרים שאין לחוש כיון שאינו אומרם אלא דרך תחנונים ונכון לחוש לסברא ראשונה:** הגה [טז] [5] אבל המנהג כסברא אחרונה **(ח)** שהרי בימי [יב] הסליחות מתפללים כל הסליחות ואחר כך מברכין על התורה עם סדר שאר הברכות וכן בכל יום כשנכנסין לבית הכנסת אומרים כמה פסוקים ומתנוים ואחר כך מברכין על התורה [יג] [6] ונהגו לסדר ברכות התורה מיד אחר ברכת אשר יצר ואין לשנות [יד] [7] וטוב לומר בשחרית אחר שמע ישראל וגו' ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד **(ט) טז** כי לפעמים שוהין עם קריאת שמע לקרא שלא בזמנה [יד] [יט] ויוצא בזה:

ומעשה זה כתב מו"ה ז"ל [ב"ח ד"ה עוד] שאין להסירה מן הסידורים, מה שאין כן בברכת אומר נופלים שלא הוזכרה כלל בשום ספר, אינ להסירה מן הסידורים. ונראה דכיון שאין מנהג ברור גם במגביה שפלים, אין להכניס עצמו בספק בזה ולא יאמרו אותה, וכמו שכתוב כאן בסעיף שאחרי זה, כן עיקר: **(ח)** שהרי בימי הסליחות כו'. עיין מה שכתבתי בסימן ו' [ס"ק ה] לייאב זה: **(ט) כי לפעמים כו'.** בטור כתב שכן נהג ר' יהודה החסיד [מובא בתשב"ץ סימן ריט]. וב"י [ד"ה וכדינו] הקשה על זה מן הירושלמי [ברכות פ"א הלכה ה] דר' אחא בעי למימא בנוהגין כן. ונראה דר' יהודה החסיד סמך על גמרא שלנו [ברכות יג, ב] שהיא עיקרית דדינו הקדוש היה (עושין) [עושה*] כן בשעת לימודו עם התלמידים ואח"כ קרא אותה עם ברכותיה, וכמו שכתב ב"י [ד"ה וכתב] והאריך בזה. וכתב רש"ל בתשובות סימן ס"ד וז"ל, וכשאני מגיע לקריאת שמע של ר' יהודה הנשיא, שהיא (אחד) [אחר*] לפיכך, אני נוהג לומר כל הפרשה הראשונה עד ובשעריך, וכן כתב רבינו יונה בחידושי ברכות [ט, א ד"ה למימרא] [וכו']. ועוד אני אומר דברכה שלאחריה מקדש אח שמך ברבים שהיא מן הירושלמי [ג]. והיא נתקנה על קדושת השם המיוחד, שייך שפיר אחריה, כשם שהוא מקדש שמו ברבים כך מחויבים אנו לקדש שמו ברבים, וזה נכלל בכלל לבדך וגו', עכ"ל. משמע מדבריו שי"ל מקדש שמך ברבים דרך ברכה, דהיינו בהזכרת השם, ולומר ברוך אתה ה' מקדש כו', וכן משמע בב"י [סוף ד"ה דתניא] שכתב שיש להכניס ברכה זו בתשנון, וכן הסמ"ג [עשין מ קיד, א] תשב אותה בברכה, וכן הוא בטור, וכן הוא בתוספות פרק ערבי פסחים דף ק"ד [ע"ב ד"ה כלל]. והוא תימא, דלא הוזכרה בתלמוד, ומאי שנא ממודים דרבנן שלמד בב"י בסימן קכ"ז [ד"ה ובירושלמי] מברכת בורא נפשות שאין לחתום בה בשם כיון שאינה בגמרא שלנו אלא בירושלמי [ברכות פ"ו הלכה א], גם הרמב"ם [בסדר התפלות] לא הזכיר בזה השם, ואין בידינו לומר בזה אלא על דרך בתוספות פרק ערבי פסחים דף ק"ד [שם] ובפרק שלשה שאכלו [ברכות מו, א ד"ה כלל] וברמב"ם [שם] וכן בכל הסדורים ישנים ובירושלמי, וכן משמע בילקוט [שמעוני] פרשת ואתחנן סימן תתל"ו בשם אליה ז"ל [מנא דני אליהו רבא פרק כא], שאומרים מלאכי השרת נוסח זו. אלא שבנוסח סידורי הספרדים יש שם אתה הוא עד שלא ברא העולם, ואין על שום אדם לחלוק על נוסחאות ישנות, אלא שמקרוב נדפס סידור אחד על פי מדקדק אחד והגיה נוסח אלנו ג"כ כסדור ספרדים, ובודאי לא יפה עשה בזה. ומה שיש אומרים שקשה על נוסח שלנו דמשמע שנברא מ"ו על ידי אחר, אני אומר אדרבה על נוסח שברא קשה, מה חידוש שהוא שנלא קודם [ו]אחר שברא העולם. דאם בא לומר שהוא יתברך הבורא, לא היה לו לומר אלא אתה ברא העולם, ובודאי שהיה קודם ואחר הבריאה, דכל פועל פעולה הוא בגמלא קודם הפעולה ואחריה. אלא ברור הוא שלא נתכוון כאן להודיע מי הבורא, אלא להעיד על גאותו של הקב"ה

ציונים לרמ"א

א*) דרכי משה אות ה: ט) וכן סה [משמע בתוספות [יא, ב ד"ה שכבר] ומרדכי [רמז לן סוף פרק קמא דברכות [ואגור סימן נ בשם רא"ש המובא בשבלי הלקט סימן ה ואורחות חיים המובא בב"י ד"ה והוקשה]: י) טור [בשם רבינו יהודה החסיד המובא בתשב"ץ סימן ריט]:

הגהות והערות

[ט] בכל הדפוסים נדפס אגור בשם הראש"ד בסימן כ', וכאן תוקן לתועלת הלומדים, וכן בשאר שאחריו ג"כ נדפס אגור בשם מהר"י בסימן נ"ה וכאן תוקן: [ס] עיין שו"ת מהרי"ל מהדורת מ"י סימן קנ וב[הערות המהדיר שם: [טא] כ"כ בדפ"ר, ובמהדורת אמ"ד תקי"ד (פרופס) כתב "קודם", וכ"כ נתיב חיים עיין אוצר מפרשים אות ו, ועיין מתה"ש שתיקן ש"ל אחר: [סב] הנוסח "יעל אותו הדור" ליתא בתדב"מ, אלא בשבלי הלקט המובא בסמוך: [סג] לפנינו בירושלמי ליתא, והוא בתדב"מ הנ"ל: [סד] וע"ש בביאור הגר"א ס"ק טו, ובסימן ד ס"ק ג: [סה] ע"ש שכתבו לומר ברכת הכהנים ואלו דברים, וכן הביא בשמם בדרכי משה: [סו] תוקן ע"פ יד אפרים ומקור חיים. במהדורות לעמבערג טעו וכתבו נ"ו, ועיין בסימן ו סעיף ד ויתכן שבאמת כוונת הס"ח לזה: [סז] במהדורת יאהלענים-בורג וכתב"י הוא מצוין על ההמשך "כתב לומר ג"כ פרשה ראשונה", וע"ז כתב בזה"ל, ויכון בדרך תנאי: [סח] במהדורות לעמבערג כתוב כשבאמת: [סט] ובספר של"ה עמייני תפלה וקריאה בס"ח ד"ה אתה הוא הנוסח "עד שלא ברא העולם" וכ"ע: [ע] מקדש את שמו ברבים, וכן הוא בהרמב"ם [בסדר הברכות] (דיוקים בנוסחי התפלה והברכות מהגר"א) [עא] עד כאן כתוב במהדורת יאהלענים-בורג, והמשך כתוב רק בכת"י:

ביאור הגר"א

שכן פשט המנהג. אבל הרמב"ם [תפלה ז, ז] קרא תגר על זה וכתב שלא יברך, פירוש שום ברכה, אפילו ברכת אשר נתן כו', וכן כתבו בתוספות שם [ברכות ס, ב] בד"ה כי פריס כו' והרא"ש [שם פ"ט סימן כג] והטור. אלא שכתבו [התוספות] בד"ה כי שמע כו' דשם אפילו לא שמע, וכן כתב הרא"ש [שם], והוסיף הטור אלהי נשמה ורוקע כו' והמכין כו' שהם ג"כ על סידור העולם. וכתב ב"י [ד"ה וכל] כיון דאיכא פלוגתא אומר אותה בלא כו'. ודרכי משה [אות ד] כתב ולי נראה דאל ישנה מן המנהג, וכנזכר לעיל [ס"ק יד]: [טז] [סעיף ט הגה] אבל המנהג כו'. וכן מנהג הקדמונים, כמו שכתוב בטור, וכמו שכתוב למטה [ס"ק יז]: [יז] ונהגו לסדר כו'. בטור כתב ובסידורי אשכנזים כתב אחר יהי רצון רבון כל העולמים, והוא על פי מה שכתוב בתנא דבי אליהו [רבה פרק כא] העטופים ברעב בראש כל חוצות [איכה ב, יט], אין רעב אלא מדברי תורה שנאמר [עמוס ח, יא] לא רעב ללחם, ועל אותו הדור [סב] הוא אומר לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר כו'. וכתב שבולי [ה]לקט [סימן ו] והנהיגו קדמונינו לומר אותה בכל יום קודם התפלה, ועיקרו נתקן משום דורו של שמד, וזהו שאמר ירא שמים בסתר, וזהו שאמר ואומרים שמע ישראל כו', כי גזרו שלא לקרות קריאת שמע, ולכן אומרים ג"כ אתה הוא ומקדש את שמך ברבים. והוזכרה בתוספות ברכות מ"ו א' [ד"ה כלל] ובפסחים דף ק"ד ב' [ד"ה כלל]. וכתב בטור שנתקנה על פי הירושלמי [סג]. אתה הוא כו' כמו שכתוב [צפניה ג, כ] בעת ההיא כו', ואח"כ ברכת התורה ופרשת התמיד כו'. וכתב הטור והוקשה לי על זה הסדר לומר פסוקים קודם ברכת התורה, ונהגתי בעצמי לברך אחר ברכת אלהי נשמה כו'. וכתב בדרכי משה [אות ו] והמנהג לברך אחר אשר יצר, ועושין כן על פי הטור, וסדור אלהי נשמה אחר ברכת אשר יצר מיד, וכן כתב הרבינו יונה בספר היראה [מהדורת אשכול עמוד קסג] דאשר יצר סמוכה לברכת אלהי נשמה, וכן כתבו כל הפוסקים, ועיין תוספות ברכות מ"ו [שם] ד"ה כל כו', והרא"ש [שם] בפרק א' סימן י"ג ומי שהשכים כו' כשקורא פרשת קרבנות כו', ובתשובה ריש כלל ד' והמשכים ללמוד יברך על נטילת ידים ואשר יצר ואלהי נשמה, וכל סדר הברכות עד ברכת התורה וברכת התורה בכלל כו'. וכן הוא בסידור הרמב"ם בפרק ז' מהלכות תפלה ובכל הספרים והסידורים הראשונים. וכן הוא באבודרהם [עמוד מג]. ומה שהקשה הטור היינו לסברתו דסבירא ליה כסברא הראשונה, אבל לסברא אחרונה וכמו שהסכים בהג"ה, אין לחוש. ואף לסברא ראשונה יאמר קודם הסידור לעולם יהא כו'. וכן הוא בסידור התפלות של הרמב"ם [סדר תפלות לכל השנה], כמו שכתב בריש הסדר נהגו העם לקרות כו' לעולם כו', ועיין פרק ד' מהלכות תפלה הלכה י"א. וגם שהגאונים כתבו שאין להפסיק בין ברכת אשר יצר לאלהי נשמה, ומאלהי נשמה מתחיל סדור הברכות עד הגומל כו': [יח] וטוב כו'. כי בלא בשכמל"ו אינו אלא כסיפור דברים: [יט] ויוצא בזה. כמו שכתוב בריש פרק ב' דברכות [יג, ב]. ואף למאן דאמר [שם] חוזר וגומרה, מכל מקום שלא בזמנה קורא. ולי נראה שאין נכון בזה לצאת בלא ברכות, וגם מחמת זה לא יסמוך גאולה לתפלה:

הגהות רעק"א

ט) (מ"א סקט"ז) **אלא אם כן ירא שהציבור יעברו** [סז]. לענ"ד בירא שהצבור יעברו זמן קריאת שמע יכוין בדרך תנאי, אם יעברו יהא יוצא בזה, ואם לא יעברו לא יצא בזה. כמו שכתב הב"י בסימן תפ"ע [ד"ה כתב הרב ר' דוד] בשם אבודרהם [עמוד רמב] לענין ספירת עומר: י) (שם) **שיתעכבו הצבור.** ולענ"ד צריך להניח תפילין, שלא יהיה כמעיד עדות שקר בעצמו [עא]. אח"כ מצאתי שכן כתב בספר תוספת שבת בתחלת ספרו [מכת"י]:

נד **א** אחר מלך מהולל בתושבחות. כך היא נוסחתו בישתבח, אבל נוסחתינו בישתבח אל מלך גדול בתשבחות:
ב המספר וכו'. ובכתביס [פרי עץ חיים סוף שער הזמירות] כתב לומר בעשרת ימי התשובה מזמור [תהילים קל] [א] ממעמקים קראתיך ה' בין ישתבח ליוצר, וע"ע:
ג מקצת פסוקי. ואם לא אמר פסוקים לא יאמר קדיש, רק יתחיל ברכו בלא קדיש. והפורש על שמע לא יאמר קדיש אם לא יאמר פסוקים, שלעולם לא תמצא קדיש בלא פסוקים שלפניו, אם לא אחר גמר התפלה (דרכי משה אות ג, בשם כל בו סימן ו). ונראה לי שלכן נהגו לומר פרשת שמע אחר גמר תפלת שמונה עשרה בלחש, כדי שיאמר הקדיש על תפלת שמונה עשרה, אבל אח"כ אין שייך לומר קדיש. ועתה חדשים מקרוב באו שפורסין שמע אחר קדיש בתרא ואומרים שנית קדיש, ואינו נכון, דמה ענין לומר ג' קדישים סמוכים זה לזה. וכן משמע הלשון סימן קל"ג, שכתב ברכו אחר קדיש בתרא, משמע דאומרים רק ברכו בלא קדיש. ועכ"פ יש ללמדם שיאמרו מקצת פסוקים בין שני הקדישים. כתב בחר שבע דף ס"ה ע"ד [פוטה מט, ג ד"ה ואיהא] בענין קדיש דרבנן כתב הרמב"ם סוף פרקי אבות [ז] שאין אומרים אותן כי אם על ההגדה, ולכן אומרים אחר הפרקים אמר רבי חנינא וכו', כדי לומר קדיש עליו. אמנם בחבורו כתב לאומרו על כל תורה שבעל פה, עכ"ל בחר שבע. וז"ל הרמב"ם סוף ספר אהבה [סדר התפלות נוסח הקדיש] כל עשרה שעוסקים בתלמוד תורה שבעל פה, אפילו במדרשות או בהגדות, אומרים קדיש דרבנן. ובטור סימן (רמ"ו) [רטו] [יא] כתב שהתינוקות של בית רבן, אחר שלמדו נפטרין ואומרים קדיש. אבל בליקוטי פרדס [מהדורת ירושלים עמוד 99] כתב וז"ל, כשהצבור אומרים פסוק או משנה צריכין לומר קדיש, לפיכך אומרים קדיש אחר פסוקי דזמרה, ואף אחר משנה כגון במה מדליקין, ואומר בסיומן אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא, דהיינו (בקריאת) [בקריאת] [יב] התורה כדי לקדש, שאין מקדישין אלא בסיום הפסוק או דרשת הפסוק, עכ"ל. ואם כן י"ל שגם כוונת הרמב"ם בחבורו לומר הגדה אחר תורה שבעל פה, ולומר אח"כ קדיש, כי היכי דלא תקשי דידיה אדידיה. וכן מנהג כל ישראל לומר אחר פרקים ואין כאלהינו ובמה מדליקין הגדת אמר רבי אלעזר כו', א"כ גם כשלומדין משניות י"ל הגדה אחריו כדי לומר קדיש, וכן כתב בספר משפטי שמואל סימן [ק]ל"ג, ועיין בב"י ריש סימן נ"ה: ד יכול להניחם ולברך. ז"ל דרכי משה [אות ב], כתב אור זרוע [מ"א סימן לח] ובתשובת הגאונים (כתב) [כתוב],

נד **(א)** זו לפניהם כו'. כתב ב"י [ד"ה ישתבח] ומכאן יתבאר לן שאין לומר ישתבח אלא מי שאמר ברוך שאמר:
(ב) אחר מלך מהולל. פירוש, שאחר שסיים בישתבח ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אל מלך גדול בתושבחות [ז]. לא יענה שום אדם אמן, דאמרי לא הוה סיום הברכה עד שאמר ג"כ אל ההודאות כו' עד מי העולמים:

סימן נד

דינין השייכים לישתבח. ובם ג' סעיפים:

א [א] [א] ישתבח אינה פותחת בברוך לפי שהיא סמוכה לברוך שאמר ששתיהן נתקנו על פסוקי דזימרא **(א)** זו לפניהם וזו לאחריהם:

ב [ב] אין לענות אמן **(ב)** אחר מלך מהולל (א) בתושבחות [ה] אלא אחר חי העולמים [ו] ששם הוא סיום הברכה:

ג [ג] **ב** המספר בין ישתבח [ב] ליוצר עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורבי המלחמה [ד] [ג] ויש מי שאומר שלצרכי צבור או לפסוק צדקה למי שבא להתפרנס מן הצדקה מותר להפסיק: הגה [ח] ומזה נמפשט מה שנהגו [ט] בברכה מקומות לברך תולה או לקבול בבית הכנסת שיעשו לו דין בין ישתבח ליוצר דכל זה מקרי לצורך מצוה [י] ולאחר כך כשחוזרין להתפלל יאמר השליח ליבור ג מקצת פסוקי [ג] דזמרא ויאמר קדיש עליהם כי לעולם אין אומרים קדיש בלא תהלה שלפניו ולכן מתחילין ערבית בלא קדיש [יא] וכן מי שלא היו לו ציצית או תפילין והביאו לו בין ישתבח לקדיש ד יכול להניחם ולברך עליהם [ד] [יב] אבל בין קדיש לברכו לא יפסיק בשום דבר [יג] וכל שכן [א] שלא יפסיק לאחר שאמר השליח ליבור [ד] ברכו קודם שמתחילין ברכת יוצר ועיין לקמן סוף סימן נ"ז:

סימן נה

דיני קדיש. ובם כ"ב סעיפים:

א [ג] **(א)** אומרים [א] קדיש [ב] ואין אומרים אותו [א*] בפחות מעשרה [ב] [א] זכרים

ערך לחם למהריק"ש

נה סעיף א קדיש וכו'. אין פותחין משבע קדושות בכל יום על שם שבע ביום הללתיך [תהילים קיט, קסד]:

ביאור הגר"א

נד [א] [סעיף א] ישתבח כו'. תוספות ברכות מ"ר א' [ד"ה כל] פסחים ק"ד ב' [ד"ה חוץ]. ואע"ג דפסוקים מפסיקים ביניהם, לא הוי הפסק, כמו ברכה אחרונה שבקריאת שמע, כמו שכתב רש"י בברכות שם [ע"ב ד"ה ויש מהן]:
[ב] [סעיף ב] אין כו'. עיין מ"א [ס"ק א]: [ג] [סעיף ג] ויש כו'. שאין זה עבירה, וכמו שכתב הרשב"א [שו"ת ח"ה סימן יג] על היהא דסוף פרק ג' דמנחות [לו, א] תנא סח כו', שלא אמרו עבירה כו' אלא במפסיק בדבר הרשות כו', וכן כתב הרא"ש שם [ה"ק, תפילין סימן טו] שאין חוזר עליה כו', ואע"ג שכתב שם דמכל מקום איסורא מיהא איכא, וכן פסק הטור ושו"ע בסימן כ"ה [סעיף י], הא כתב שם משום שגורם לברך ברכה שאינה צריכה, מה שאין כן כאן. ועיין ב"י שם [ד"ה ולא יפסיק] ומ"א שם ס"ק י"ז: [ד] [הגה] אבל בין כו'. דמשם הוא כהתחלת יוצר, ועיין לקמן סימן ס"ו [סעיף ב בהגה], וכן הוא במדרש [יז]. ועיין לקמן סימן (נ"ג) [נו] [יח] סעיף ג' [ס"ק ט] מה שכתבתי שם:
נה [א] [סעיף א] זכרים כו'. מתניתין ריש פרק ז' דברכות [מה, א] נשים ועבדים וקטנים כו'. והוא הדין לתפלה כמו שכתוב שם מ"ז ב', ע"ש. ועיין מה

הגהות רעק"א

נד א) (ס"ג בהג"ה) **שלא יפסיק.** בין קדיש לברכו הוי בין הפרקים, ובין ברכו ליוצר הוי בתמצע הפרק, אליה רבה [ס"ק ה]:

אוצר מפרשים

נד א (מג"א סק"ב) **ממעמקים קראתיך ה' בין ישתבח ליוצר וצ"ע.** ועיין בעטרת זקנים סימן נ"ו ס"ק ב' מה שכתב בשם רש"ל [שו"ת סימן סד], ועיין שם במג"א ס"ק ז'. ועיין ברמב"ם פרק ז' מהלכות תפלה [הלכה יג] שיש נוהגין לקרות שירת הים ושירת האזינו בין ישתבח ליוצר: (דגול מרבבה)

הגהות והערות

נד א] מהדורת אמ"ד ת"פ ואילך נדפס נ"ב ומשום דבישתבח יש נוסחאות "בא"י מלך" ומחבר מיבה אחת ומספר המיבות נ"ב. ובפרשיות המורה הגה מספרם באמת נ"ד. ואמנם לנוסחא נ"ב משבינן לחזרינ מלורע כפרשה אחת, וכן נלבנים ולך פרשה אחת, ואי גרסינן נ"ג מחסרים רק אחד משניהם:
ב] מהדורת אמ"ד ת"פ ואילך נדפס "מיבות" במקום "מילות":
ג] כ"כ נדפ"ר, וממהדורת אמ"ד ת"פ ואילך נדפס "העולמים", ועיין משבנות זהב סוף אות ב:
ד] תוספת מהדורת אמ"ד ת"פ:

יד אפרים

נד (מג"א סק"ג) **דהיינו בקריאת התורה כו'.** נראה לי שהיא טעות סופר מה שכתב בקריאת התורה, ונפל טעות סופר זה בלקוטי הפרדס בדפוס. לפי שכתב שם אח"כ וכן בשבת לאחר שקראו בתורה כו', ואפשר שהיה כתוב וכן בקריאת התורה בשבת לאחר כו', וטעו בדפוס וכתבו תיבת בקריאת התורה שלא במקומה, וכן צריך להיות, דהיינו כדי לקדש כו'. או אפשר שצ"ל דהוי כקריאת התורה, ר"ל, דהך אמר רבי אלעזר הוי כאילו קרא בתורה שבכתב, ששייך לומר קדיש אחריו, שאין מקדשין אלא בסיום פסוק כו'. ומה שכתב המג"א ואם כן י"ל שגם כוונת הרמב"ם כו', ר"ל, כיון דגם בלקוטי הפרדס כתב ג"כ בתחלה בסתם שאחר פסוק או משנה צריך לומר קדיש, וסתמא כפירושו אח"כ שאחר משנה יאמר הגדה כדי לקדש. א"כ גם דברי הרמב"ם מתפרשים כן, שאע"פ שכתב בסתם תלמוד תורה שבעל פה, ר"ל, כשיאמר הגדה אחריו. ומה שכתב הרמב"ם אפילו במדרשות כו', ר"ל, דאע"פ שאינו עוסק רק בזה לבד, יאמר קדיש דרבנן, ומכל שכן אם לומד תחלה תורה שבעל פה ואומר אחריו דברי אגדה, שיאמר קדיש:

חכמת שלמה

נה (סעיף א) **אומרים קדיש ואין אומרים אותו בפחות מעשרה וכו'.** נ"ב, הנה נדין אם רוב עשרה התפללו רק יחידים מועטים לא התפללו ועמד אחד ואמר התפלה בקול רם, אם יכול לומר אח"כ קדיש שלם. לדעתי אל יאמר קדיש אחר התפלה שלו, רק בלי תתקבל יכול לומר קדיש. ועיין בחיבורי שנות חיים בהשמטות דף ו' בתשובה לק"ק ברעסלא מה שכתבתי שם דרך חגב בטעמו, ע"ש ודו"ק. והנה נדין קטן (בספר) [בספק] אם הוא בר י"ג או פחות, כתבנו מבכר תשובה בזה בחיבורי טוב טעם ודעת ליו"ד מהדורא קמא סימן (רס"ט) [רכה] הלכות מילה סימן רס"ו, ע"ש מה שכתבתי בזה, וביאור דברי המוספות ביבמות דף ס"ח [ע"א ד"ה רשאי], ושלא קטנו לדבריהם דף ל"ז [ע"א ד"ה רובן], ע"ש בעזרת ה' יתברך, ודו"ק:

(כל בו). **(יא)** וְכֵן מִי שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ צִיצִית אוֹ תְּפִלִּין **(יב)** וְהֵבִיאוּ לוֹ בֵּין יִשְׁתַּבַּח לְקַדֵּישׁ יָכוֹל לַהֲנִיחָם וּלְבָרֵךְ עֲלֵיהֶם, אֲבָל [*א] **(יג)** בֵּין קַדִּישׁ לְבָרְכוּ לֹא יַפְסִיק בְּשׁוּם דָּבָר (אור זרוע פרק תפלת השחר), וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא יַפְסִיק **(יד)** לְאַחַר שֶׁאָמַר הַשְּׁלִיחַ צִבּוּר בְּרָכוּ קֹדֶם שֶׁמַּתְחִילִין בְּרִכַּת יוֹצֵר (בית יוסף סוף סימן נז בשם המנהיג. ועיין לקמן סוף סימן נז):

נה דִּינֵי קַדִּישׁ. וּבוֹ כ"ב סְעִיפִים:

א. (א) אוֹמְרִים (ב) קַדִּישׁ וְאֵין אוֹמְרִים אוֹתוֹ בְּפָחוֹת מֵעֲשָׂרָה (ג) זְכָרִים בְּנֵי חוֹרִין (ד) גְּדוֹלִים שֶׁהֵבִיאוּ

א טור ומִפְּרָשׁ הַטַּעַם בְּאַגּוּר בְּסִימָן צח בְּשֵׁם הַרַאֲב"ד. ב בְּרָכוֹת כא מְגִלָּה כ"ג.

בֵּאוּר הַיּטֵב

תְּפִלַּת שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה, אֲבָל אַחַר כָּךְ אֵין שַׁיָּךְ לוֹמַר קַדִּישׁ. וַעֲתָּה חֲדָשִׁים מִקָּרוֹב בָּאוּ שֶׁפּוֹרְסִין שְׁמַע אַחַר קַדִּישׁ בַּתְּרָא וְאוֹמְרִים שְׁנִית קַדִּישׁ, וְאֵינוֹ נָכוֹן, דְּמַה עִנְיָן לוֹמַר שְׁנֵי קַדִּישִׁים סְמוּכִים זֶה לָזֶה, וְעַל כָּל פָּנִים יֵשׁ לְלַמְּדָם שֶׁיֹּאמְרוּ מִקְצַת פְּסוּקִים בֵּין שְׁנֵי הַקַּדִּישִׁים. וְאֵין לוֹמַר קַדִּישׁ אֶלָּא אַחַר דְּבַר הַגָּדָה. וּכְשֶׁלּוֹמֵד מִשְׁנָיוֹת אוֹ שׁוּם דִּבְרֵי תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה יֵשׁ לוֹמַר הַגָּדָה אֲחֲרֶיהָ דְּהַיְנוּ אָמַר ר' אֶלְעָזָר אָמַר ר' חֲנִינָא תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם וְכוּ', כְּדֵי לוֹמַר עָלָיו קַדִּישׁ, מָגֵן אַבְרָהָם, עַיֵּן שָׁם. וְעַיֵּן לְקַמָּן סִימָן נה סָעִיף קָטָן א מַה שֶׁכָּתַבְנוּ שָׁם: **ד. בְּרָכוּ.** לְאַחַר שֶׁהִתְחִיל הַשְּׁלִיחַ צִבּוּר קַדִּישׁ לֹא יַפְסִיק שׁוּב לְטִלִּית אֲפִלּוּ בֵּין הַפְּרָקִים, עַיֵּן סִימָן סו סָעִיף ב, וְזֶהוּ שֶׁכָּתַב רַמ"א כָּאן אֲבָל בֵּין קַדִּישׁ לְבָרְכוּ וְכוּ', וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא יַפְסִיק וְכוּ', מָגֵן אַבְרָהָם:

ה. קַדִּישׁ. כַּאֲשֶׁר טוֹב לְמַעֵט בִּבְרָכוֹת כָּךְ טוֹב לְמַעֵט בְּקַדִּישִׁים, כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה, וְכֵן בְּתִשּׁוּבַת דְּבַר שְׁמוּאֵל סִימָן קפג קוֹרֵא גַּם כֵּן תִּגֹּר עַל זֶה שֶׁנֶּאֱסָפִים עֲשָׂרָה בְּנֵי אָדָם וְאוֹמְרִים כַּמָּה קַדִּישִׁים עַל פְּסוּקֵי תּוֹרָה אוֹ מִשְׁנָה אוֹ גְּמָרָא, עַיֵּן שָׁם. וְעַיֵּן בְּפֵרוּשׁ הַמִּשְׁנָה

בֵּאוּר הֲלָכָה

נד ג [*א] **בֵּין קַדִּישׁ.** עַיֵּן בַּמִּשְׁנָה בְּרוּרָה בְּמַה שֶׁכָּתַבְתִּי דְּבֵין קַדִּישׁ לְבָרְכוּ דְּהַיְנוּ כְּבֵין הַפְּרָקִים, כֵּן כָּתַב אֵלִיָּה רַבָּה וְהֶעְתִּיקוֹ הַפְּרִי מְגַדִּים. וְקָשֶׁה לִי, דַּהֲלֹא הַרַמ"א פָּסַק בְּסִימָן פ בְּהַגָּ"ה וּבְסִימָן סו סָעִיף ב דְּעַל תְּפִלִּין יוּכַל לְבָרֵךְ עַל כָּל פָּנִים בֵּין הַפְּרָקִים, וּכְמוֹ שֶׁמּוּכָח גַּם כֵּן בְּסָעִיף ח שָׁם בְּהַגָּ"ה, עַיֵּן שָׁם בְּחִדּוּשֵׁי ר' עֲקִיבָא אֵיגֶר וּבְפְרִי מְגַדִּים אוֹת ד שָׁם, אִם כֵּן אַמַּאי קָאָמַר דְּלֹא יַפְסִיק בְּשׁוּם דָּבָר, הָא לְעִנְיַן תְּפִלִּין דְּאֵינֵי לְעֵיל מִנַּהּ יוּכַל לְהַפְסִיק, וְאֵין יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא וּבָרְכוּ, אוֹ שֶׁכְּבַר שָׁמַע קַדִּישׁ וּבָרְכוּ, דְּאִי לָאו הָכִי הֲלֹא קָיְמָא לָן בְּסִימָן כה דְּאָסוּר לְהַפְסִיק בֵּין הַשֵּׁל יָד לְהַשֵּׁל רֹאשׁ אֲפִלּוּ לַעֲנוֹת אָמֵן יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא וּבָרְכוּ, אֶלָּא שׁוֹתֵק וְשׁוֹמֵעַ וּמְכַוֵּן לְמַה שֶׁאוֹמְרִים, וְזֶה אֵין נָכוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן לְכַתְּחִלָּה לָצֵאת בָּזֶה אֲפִלּוּ לְמַאי דְּקָיְמָא לָן שׁוֹמֵעַ כְּעוֹנֶה, כִּדְמוּכָח בִּבְרָכוֹת כא ע"ב בְּתוֹסְפוֹת דִּבּוּר הַמַּתְחִיל עַד וּבְרֹא"שׁ שָׁם, וּבְאֹפֶן זֶה טוֹב יוֹתֵר שֶׁיַּמְתִּין מִלְּהָנִיחַ הַתְּפִלִּין עַד שֶׁיִּסְיֵם הַשְּׁלִיחַ צִבּוּר בָּרְכוּ וְאָז יְנִיחֵם, וּלְעִנְיַן הַבְּרָכוֹת עַיֵּן בְּסָעִיף קָטָן הַסָּמוּךְ: **(יג) בֵּין קַדִּישׁ.** רוֹצֶה לוֹמַר, מִשָּׁעָה [ט] שֶׁהִתְחִיל קַדִּישׁ, דְּהַקַּדִּישׁ לְבָרְכוּ גַּם כֵּן שַׁיָּךְ. וְעַיֵּן [ט] בָּאֲחֲרוֹנִים שֶׁכָּתְבוּ דְּבֵין קַדִּישׁ לְבָרְכוּ דְּהַיְנוּ [י] לְכָל מִלֵּי כְּבֵין הַפְּרָקִים, וְתִכָּף אַחַר בָּרְכוּ אַף שֶׁלֹּא הִתְחִיל עֲדַיִן בִּרְכַּת יוֹצֵר הָוֵי כְּאֶמְצַע הַפֶּרֶק, דְּמִשָּׁם וְאֵילָךְ הוּא כְּהִתְחָלַת יוֹצֵר, כִּי עִקַּר כַּוָּנַת הַשְּׁלִיחַ צִבּוּר מַה שֶׁאוֹמֵר בָּרְכוּ אֶת ד' הַיְנוּ, שֶׁיְּבָרְכוּהוּ אַחַר כָּךְ בִּבְרִכַּת יוֹצֵר, [י] עַל כֵּן בֵּין יָחִיד וּבֵין שְׁלִיחַ צִבּוּר אִם לֹא נִזְדַּמֵּן לוֹ טַלִּית עַד שֶׁהִתְחִיל קַדִּישׁ יָכוֹל לְהִתְעַטֵּף בּוֹ תֵּכֶף, אֲבָל לֹא יְבָרֵךְ עַד לְאַחַר הַתְּפִלָּה, וְאָז יְמַשְׁמֵשׁ בּוֹ וִיבָרֵךְ. וּתְפִלִּין אִם נִזְדַּמֵּן לוֹ קֹדֶם בָּרְכוּ, יָכוֹל לְבָרֵךְ עֲלֵיהֶן, לְפִי מַה שֶׁהִסְכִּימוּ הָאֲחֲרוֹנִים בְּסִימָן סו דְּיוּכַל לְבָרֵךְ עַל הַתְּפִלִּין בֵּין הַפְּרָקִים, אֲבָל אִם לֹא נִזְדַּמֵּן לוֹ עַד שֶׁהִתְחִיל בָּרְכוּ, שׁוּב לֹא יוּכַל לְבָרֵךְ עֲלֵיהֶן, אֶלָּא יְנִיחֵן בְּלִי בְּרָכָה וּכְשֶׁיַּגִּיעַ קֹדֶם אַהֲבָה רַבָּה יְמַשְׁמֵשׁ בָּהֶן וִיבָרֵךְ עֲלֵיהֶן, וְעַיֵּן בְּסָמוּךְ: **(יד) לְאַחַר שֶׁאָמַר וְכוּ'.** מִלָּשׁוֹן זֶה מוּכָח דַּאֲפִלּוּ יָחִיד לֹא יַפְסִיק, וְעַיֵּן בְּסָעִיף קָטָן הַקּוֹדֵם. וְנִרְאֶה דְּכָל זֶה דַּוְקָא בְּאֹפֶן שֶׁמַּיְרֵי בִּפְנִים, דְּהַיְנוּ שֶׁכְּבַר גָּמַר בִּרְכַּת יִשְׁתַּבַּח וְעוֹמֵד לְהַתְחִיל בִּרְכַּת יוֹצֵר אוֹר, אֲבָל אִם הוּא עוֹסֵק עֲדַיִן בִּפְסוּקֵי דְּזִמְרָה, וְכָל שֶׁכֵּן אִם בָּא עַתָּה לְהִתְפַּלֵּל וְרוֹצֶה לְהִתְפַּלֵּל כְּסֵדֶר וְלֹא לְדַלֵּג הַפְּסוּקֵי דְּזִמְרָה וְלִפְתֹּחַ מִבִּרְכַּת יוֹצֵר, וְשָׁמַע קַדִּישׁ וּבָרְכוּ, אֵין דִּינוֹ בָּזֶה כְּאֶמְצַע הַפֶּרֶק, וּלְכֵלֵי עָלְמָא יָכוֹל לְהָנִיחַ טַלִּית וּתְפִלִּין וּלְבָרֵךְ עֲלֵיהֶן. וְעַיֵּן [ט] בִּהַגָּהוֹת הַגָּאוֹן ר' חַיִּים צַאנְזֶאר:

מִשְׁנָה בְּרוּרָה

(יא) וְכֵן מִי שֶׁלֹּא. דְּכָל זֶה הוּא צָרֵךְ מִצְוָה, עַל כֵּן מֵתֶר לְהַפְסִיק [י] לְאַחַר שֶׁגָּמַר בִּרְכַּת יִשְׁתַּבַּח: **(יב) וְהֵבִיאוּ לוֹ.** [ג] בֵּין לְיָחִיד וּבֵין [י] לִשְׁלִיחַ צִבּוּר, וְאַף עַל פִּי דִּגְנַאי הוּא לַצִּבּוּר לְהַמְתִּין, מִכָּל מָקוֹם הוֹאִיל דְּאִי אֶפְשָׁר בְּלָאו הָכִי שָׁרֵי, וּבָזֶה אֵין צָרִיךְ הַשְּׁלִיחַ צִבּוּר לַחֲזֹר וְלוֹמַר פְּסוּקִים, דִּשְׁהִיָּה מוּעֶטֶת הִיא [דֶּרֶךְ הַחַיִּים]. וְנִרְאֶה דְּבִיָּחִיד מַיְרֵי בְּאֹפֶן שֶׁיִּהְיֶה יָכוֹל לִגְמֹר הֲנָחַת טַלִּית וּתְפִלִּין קֹדֶם שֶׁיַּגִּיעַ הַשְּׁלִיחַ צִבּוּר לְאָמֵן

מִשְׁנָה בְּרוּרָה

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא וּבָרְכוּ, אוֹ שֶׁכְּבַר שָׁמַע קַדִּישׁ וּבָרְכוּ, דְּאִי לָאו הָכִי הֲלֹא קָיְמָא לָן בְּסִימָן כה דְּאָסוּר לְהַפְסִיק בֵּין הַשֵּׁל יָד לְהַשֵּׁל רֹאשׁ אֲפִלּוּ לַעֲנוֹת אָמֵן יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא וּבָרְכוּ, אֶלָּא שׁוֹתֵק וְשׁוֹמֵעַ וּמְכַוֵּן לְמַה שֶׁאוֹמְרִים, וְזֶה אֵין נָכוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן לְכַתְּחִלָּה לָצֵאת בָּזֶה אֲפִלּוּ לְמַאי דְּקָיְמָא לָן שׁוֹמֵעַ כְּעוֹנֶה, כִּדְמוּכָח בִּבְרָכוֹת כא ע"ב בְּתוֹסְפוֹת דִּבּוּר הַמַּתְחִיל עַד וּבְרֹא"שׁ שָׁם, וּבְאֹפֶן זֶה טוֹב יוֹתֵר שֶׁיַּמְתִּין מִלְּהָנִיחַ הַתְּפִלִּין עַד שֶׁיְּסַיֵּם הַשְּׁלִיחַ צִבּוּר בָּרְכוּ וְאָז יְנִיחֵם, וּלְעִנְיַן הַבְּרָכוֹת עַיֵּן בְּסָעִיף קָטָן הַסָּמוּךְ: **(יג) בֵּין קַדִּישׁ.** רוֹצֶה לוֹמַר, מִשָּׁעָה [ט] שֶׁהִתְחִיל קַדִּישׁ, דְּהַקַּדִּישׁ לְבָרְכוּ גַּם כֵּן שַׁיָּךְ. וְעַיֵּן [ט] בָּאֲחֲרוֹנִים שֶׁכָּתְבוּ דְּבֵין קַדִּישׁ לְבָרְכוּ דְּהַיְנוּ [י] לְכָל מִלֵּי כְּבֵין הַפְּרָקִים, וְתִכָּף אַחַר בָּרְכוּ אַף שֶׁלֹּא הִתְחִיל עֲדַיִן בִּרְכַּת יוֹצֵר הָוֵי כְּאֶמְצַע הַפֶּרֶק, דְּמִשָּׁם וְאֵילָךְ הוּא כְּהִתְחָלַת יוֹצֵר, [י] עַל כֵּן בֵּין יָחִיד וּבֵין שְׁלִיחַ צִבּוּר אִם לֹא נִזְדַּמֵּן לוֹ טַלִּית עַד שֶׁהִתְחִיל קַדִּישׁ יָכוֹל לְהִתְעַטֵּף בּוֹ תֵּכֶף, אֲבָל לֹא יְבָרֵךְ עַד לְאַחַר הַתְּפִלָּה, וְאָז יְמַשְׁמֵשׁ בּוֹ וִיבָרֵךְ. וּתְפִלִּין אִם נִזְדַּמֵּן לוֹ קֹדֶם בָּרְכוּ, יָכוֹל לְבָרֵךְ עֲלֵיהֶן, לְפִי מַה שֶׁהִסְכִּימוּ הָאֲחֲרוֹנִים בְּסִימָן סו דְּיוּכַל לְבָרֵךְ עַל הַתְּפִלִּין בֵּין הַפְּרָקִים, אֲבָל אִם לֹא נִזְדַּמֵּן לוֹ עַד שֶׁהִתְחִיל בָּרְכוּ, שׁוּב לֹא יוּכַל לְבָרֵךְ עֲלֵיהֶן, אֶלָּא יְנִיחֵן בְּלִי בְּרָכָה וּכְשֶׁיַּגִּיעַ קֹדֶם אַהֲבָה רַבָּה יְמַשְׁמֵשׁ בָּהֶן וִיבָרֵךְ עֲלֵיהֶן, וְעַיֵּן בְּסָמוּךְ: **(יד) לְאַחַר שֶׁאָמַר וְכוּ'.** מִלָּשׁוֹן זֶה מוּכָח דַּאֲפִלּוּ יָחִיד לֹא יַפְסִיק, וְעַיֵּן בְּסָעִיף קָטָן הַקּוֹדֵם. וְנִרְאֶה דְּכָל זֶה דַּוְקָא בְּאֹפֶן שֶׁמַּיְרֵי בִּפְנִים, דְּהַיְנוּ שֶׁכְּבַר גָּמַר בִּרְכַּת יִשְׁתַּבַּח וְעוֹמֵד לְהַתְחִיל בִּרְכַּת יוֹצֵר אוֹר, אֲבָל אִם הוּא עוֹסֵק עֲדַיִן בִּפְסוּקֵי דְּזִמְרָה, וְכָל שֶׁכֵּן אִם בָּא עַתָּה לְהִתְפַּלֵּל וְרוֹצֶה לְהִתְפַּלֵּל כְּסֵדֶר וְלֹא לְדַלֵּג הַפְּסוּקֵי דְּזִמְרָה וְלִפְתֹּחַ מִבִּרְכַּת יוֹצֵר, וְשָׁמַע קַדִּישׁ וּבָרְכוּ, אֵין דִּינוֹ בָּזֶה כְּאֶמְצַע הַפֶּרֶק, וּלְכֵלֵי עָלְמָא יָכוֹל לְהָנִיחַ טַלִּית וּתְפִלִּין וּלְבָרֵךְ עֲלֵיהֶן. וְעַיֵּן [ט] בִּהַגָּהוֹת הַגָּאוֹן ר' חַיִּים צַאנְזֶאר:

נה א (א) אוֹמְרִים וְכוּ'. כַּאֲשֶׁר טוֹב לְמַעֵט בִּבְרָכוֹת כָּךְ [א] טוֹב לְמַעֵט בְּקַדִּישִׁים. וְעַיֵּן בָּאֲחֲרוֹנִים שֶׁקָּרְאוּ תִּגֹּר עַל זֶה שֶׁנֶּאֱסָפִים עֲשָׂרָה בְּנֵי אָדָם וְאוֹמְרִים כַּמָּה קַדִּישִׁים עַל פְּסוּקֵי תּוֹרָה אוֹ מִשְׁנָה אוֹ גְּמָרָא. עֲשָׂרָה יְהוּדִים לוֹעֲזִים, שֶׁאֵין מִי שֶׁיּוֹדֵעַ בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ לְהוֹצִיא אוֹתָם יְדֵי חוֹבָתָם, [ב] יוּכַל אֶחָד מֵהֶם לִהְיוֹת שְׁלִיחַ צִבּוּר וְלוֹמַר קַדִּישׁ וּקְדֻשָּׁה בִּלְשׁוֹן לַעַ"ז. תְּשׁוּבַת דְּבַר שְׁמוּאֵל סִימָן שכא. עַיֵּן שָׁם עוֹד בְּסִימָן שא שֶׁמְּעַרְעֵר עַל הַיְתוֹמִים קְטַנֵּי קְטַנִּים שֶׁאוֹמְרִים קַדִּישׁ וּבָרְכוּ וְהַקָּהָל עוֹנִים אַחֲרֵיהֶם, דְּשֶׁלֹּא כְּדִין הֵם עוֹשִׂים, וְכֵן הָרַב פְּרִי חָדָשׁ בְּסִימָן סט קוֹרֵא תִּגֹּר עַל זֶה, עַיֵּן שָׁם. כְּשֶׁשְּׁנַיִם אוֹ שְׁלֹשָׁה אוֹמְרִים קַדִּישׁ יַחַד וְאֶחָד מַקְדִּים, אִם בָּאִים כָּל אֶחָד חוֹךְ כְּדֵי דִּבּוּר יַעֲנֶה עִם הָרִאשׁוֹן אוֹ עִם הָאַחֲרוֹן אָמֵן וַיַּעֲלֶה לְכֻלָּם, וְאִם יֵשׁ הֶפְסֵק יַעֲנֶה עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד, הֲלָכוֹת קְטַנּוֹת חֵלֶק ב סִימָן מח: **ב. זְכָרִים.** כֹּל שֶׁיֵּשׁ מִנְיָן בְּבֵית הַכְּנֶסֶת אֵין לְשַׁלֵּחַ צִבּוּר לְהַמְתִּין לְאָדָם חָשׁוּב אוֹ גָּדוֹל שֶׁעֲדַיִן לֹא בָּא, בִּנְיָמִין זְאֵב סִימָן קסא וְכֵן כָּתַב רַמ"א סִימָן קכד סָעִיף ג, עַיֵּן שָׁם. אָדָם הַנּוֹצֵר עַל יְדֵי סֵפֶר יְצִירָה אִם מִצְטָרֵף לַעֲשָׂרָה וּלְכָל דָּבָר שֶׁבִּקְדֻשָּׁה, עַיֵּן, בִּתְשׁוּבַת חָכָם צְבִי סִימָן סג: **ג. בְּנֵי חוֹרִין.** וְכָל הַקַּדִּישִׁים שָׁוִין אֲפִלּוּ קַדִּישׁ דְּרַבָּנָן שֶׁאַחַר הַלִּמּוּד, שְׁיָרֵי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה

שַׁעַר הַצִּיּוּן

יב. פְּשׁוּט, וּמוּכָח לְעֵיל בְּסִימָן נא סָעִיף ד בְּהַגָּ"ה שָׁם בְּבֵאוּר הַגְּרָ"א וּבְסִימָן נג בְּסָעִיף ג: **יג.** מוּכָח מִפְּנִים: **יד.** מָגֵן אַבְרָהָם: **טו.** אֵלִיָּה רַבָּה וּפְרִי מְגַדִּים: **יז.** אַף לְעִנְיַן שְׁאֵלַת שָׁלוֹם וְהַשָּׁבָה עַל זֶה: **יח.** פְּרִי מְגַדִּים: **יט.** דְּהוּא מִשּׁוּם שם על הרמ"א. ולדברינו ניחא סברת הרמ"א דסבירא לה דכיון דהוא שומע בָּרְכוּ מַהַשְּׁלִיחַ צִבּוּר וְעוֹמֵד לְקַיֵּם דְּבָרוֹ וּלְהַתְחִיל בִּרְכַּת יוֹצֵר אוֹר נֶחְשָׁב כְּאֶמְצַע הַפֶּרֶק, וְעַיֵּן לְקַמָּן בְּסִימָן קלט סָעִיף ו וּבְבֵאוּר הַגְּרָ"א שָׁם:

נה א א. כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה: **ב.** דְּבַר שְׁמוּאֵל סִימָן שכא: **ג.** מְגִלָּה כג: **ד.** שְׁיָרֵי כנסת הגדולה:

[דף כג ע"ב]

רגילין להפסיק בקדיש בין שביעי למפטיר ומה שאין מוציאין בשבת ספר תורה לקרות וביום השבת כמו שקורין בימים טובים קרבנות היום לפי שאין בפרשה של שבת רק שני פסוקים ואין לקרות אלא מעניו של יום ועוד טעם אחר דקאמרינן לקמן פרק בתרא (דף לא: ה) תקנתי להם סדר קרבנות בזמן שהן קורין בהן מעלה אני עליהן כאלו הקריבום לפני ומוחל אני להם על כל עוונותיהם ובקרבן שבת אין קרבן לכפר דכולן עולות [ט] והלכתא מפטיר עולה דקאמר בפרק בני העיר (דף כ.) ר"ת אדר שחל להיות בשבת בואתה תלוה אמר אביי קרו שיתא בואתה תלוה עד ועשית כיור נחשת וחד תני וקרי מן כי תשא עד ועשית כיור והיינו מפטיר אלמא מפטיר עולה למנין שבעה וכן הלכה [י] ולכך אנו נוהגין בתענית במנחה ובתשעה בחב וביום"כ במנחה שהשליחי הוא מפטיר אבל בשבת השמיני מפטיר וביו"ט השני וביום"כ השביעי לפי שאנו רוצים לעשות מנהגינו אליבא דכולי עלמא דכיון דמוסיפים עליהן ניחא לכ"ע דלמאן דאמר עולה הוי מפטיר שמיני ואין בכך כלום דמוסיפין ולמ"ד מפטיר אינו עולה כבר קראו לפניו שבעה ואע"ג שקורא המפטיר בי"ט וביום"כ בעניינן דיומא ואמרי' לקמן בפרק בתרא דקרו שיתא בואתה תלוה וחד קרי בכי תשא. מ"מ תקינו עכשיו שיקרא המפטיר שהוא שמיני עניינא דיומא כדי לנהוג אליבא דכ"ע. כך השיב רבינו תם ז"ל ² והרב רבינו משולם ז"ל וכן פסקו רב עמרם ורב האי גאון ז"ל. [כ] ודבר זה תלוי במה שנהגו להפסיק בקדיש בין שביעי למפטיר:

ו תניא המפטיר בנביא לא יפחות מאחד ועשרים פסוקים כנגד שבעה שקראו בתורה. ואי סליק עניינא בבגיר מעשרים ואחד כגון עולותיכם ספו על זבחיכם לא בעינן אחד ועשרים. ואי איכא מורגמן לא בעינן אחד ועשרים אלא אפי' לא קרא [ל] אלא עשרה פסוקים שפיר דמי. דתני ר' חלפתא בן שאול לא שנו אלא במקום שאין מורגמן אבל במקום שיש מורגמן פוסק. מכאן משמע שגם בימי חכמי הש"ס היו מקומות שלא היו מתרגמין מכאן סמכו למנהגינו שאין אנו רגילין לתרגם. ואמרי' נמי בירושלמי (ה"א) אמר ר' יסא מן מה דאנן [מ] ממויי דרבנן נפקי לתעניתא וקרו ליה ולא מתרגמי הדא אמרה שאין התרגום מעכב. אמר ר' יונה [נ] אע"ג דתימא אין התרגום מעכב טעה מחזירין אותו. וראה שהם היו מתרגמין לפרש להמון העם שהיו מדברים בלשון ארמית. אבל לדידן מה תועלת יש בתרגום כיון שאין מבינין אותו. ואין לומר נלמוד מהם שיפרש בלשון שיבינו דיש לומר דתרגום שאני שנתקן ברוח הקדש. אמר רב שמן בר אבא זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דר' יוחנן וכי הוה קרינן עשרה פסוקים במקום שיש מורגמן אמר לן אפסיקו. ירושלמי (ה"א) [ס] משה תיקן להם לישראל שיהו קורין בתורה בשבתות וביומים טובים וברואשי חדשים ובחולו של מועד. שנאמר וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל. [ע] עזרא תיקן להם לישראל שיהו קורין שלשה בתורה בשני ובחמישי ובמנחה בשבת:

ז מתני' [פ] אין פורסין על שמע ואין עוברין לפני התיבה ואין נושאין את כפיהם ואין קורין בתורה ואין מפטירין בנביא ואין עושין מעמד ומושב ואין אומרים ברכת אבילים ותנחומי אבילים וברכת חתנים ואין מזמנין על המזון (בכוס) [ק] בשם) בפחות מי' [ובקרקעות] תשעה וכהן ואדם כיוצא בהם. אין פורסין על שמע פירש רש"י מנין בני אדם שבאין לבהכ"נ אחר שקראו צבור את שמע אומר קדיש וברכו [צ] וברכה ראשונה של יוצר ואומר רבינו תם אם יש ששה בני אדם שלא שמעו קדיש וברכו אע"פ שהשאר שמעו יכולין לומר קדיש וברכו. והביא ראיה מהא דאמרינן במסכת סופרים (פ"י ה"ז) אין אומרים קדיש וברכו בפחות מעשרה רבותינו שבמערב אומרים בשבעה ונותנין טעם לדבריהם בפרוש פרעות בישראל בהתגדל עם ברכו ה' פירוש כמנין התיבות וי"א אף בששה שעד ברכו ששה הוא אע"ג דלכאורה משמע דרבותינו שבמערב פליגי אתנא קמא ואגמרא דידן וסברי לכתחלה לא בעי אלא שבעה וי"א ששה ומיהו היה נראה לרבינו תם לאוקמא דלא ליפלוג אגמרא דידן ומיירי דהני ששה לא שמעו קדיש וברכו ואידך שמעו ועוד היה אומר ר"ת דששה אלו כנגד ששה תיבות ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר וגם אותיות ואתחנן ששה ואות ראשונה עולה ששה ובספר הישר כתב רבינו תם שמצא כתוב באגדה שאין אומרים ברכו [ק] אא"כ יש שם ששה שלא שמעו שנאמר בפרוש פרעות בישראל בהתגדל עם ברכו ה' ותלמידי רש"י [ר] כתבו בשמו שאפי' בשביל אחד פורסין על שמע. [ש] ואפי' קרא הוא שמע יכול לחזור ולפרוס הוא עצמו שהרי שליח צבור אע"פ שהתפלל קרא הוא שמע יכול לחזור ולפרוס הוא עצמו שהרי שליח צבור אע"פ שהתפלל

הגהות הב"ח

ב השיב ר"ת ז"ל להרב רבינו משולם:

קרבן נתנאל

קטנים לא. ואם קטן המפטיר יקרא בחומת היום הוי חומת היום בקטנים לכן עדיף טפי אף שיש ב' ס"ת לשנות מן מנהג הגמרא. אלא יקרא המפטיר פסוקים מה שלא קרא השביעי. אלא השביעי קורא בס"ת שניה ואומרים קדיש והמפטיר חוזר וקורא מה שקרא השביעי כך סברת רבינו אליהו: [ט] והלכתא המפטיר עולה. דברי רי"ף המה עד וכן הלכה: [י] ולכך אנו נוהגין בתענית במנחה ובט"ב. הקשה מהרש"א וא"ע למאי דמדמה המפטיר דעולה בג' לעולה בשבעה אמאי לא מותבינן הכא למ"ד דאינו עולה מהך ברייתא דמייתי בשמעתין לעיל דקתני חל להיות בג' וה' קורין שלשה ומפטיר אחד רבי יוסי סבר דלעולם קורין שלשה ומפטיר אחד דלכ"ע המפטיר עולה למנין ג' ע"כ. ולק"מ דהך ברייתא קתני לענין ט"ב. וה"א שאני ט"ב דקילא דהא ת"ק מקיל בג' וד' א' קורא וא' מפטיר ובכל קריאת התורה לא מצינו פחות מג'. ה"נ מקילינן לכ"ע דבט"ב עולה המפטיר למנין ג' אע"ג דבעלמא אינו עולה: [כ] ודבר זה תלוי במה שנהגו להפסיק. דבמקום שא"א קדיש בין שביעי למפטיר. אזי המפטיר עולה כמנהג הגמרא: [ל] אלא עשרה פסוקים שפיר דמי. משום טורח הצבור. רש"י. והר"ן פי' משום דבהדי תרגום הוי עשרים פסוקים. ופסוק אחרון שכופל בתורה הוי עשרים ואחד: [מ] ה"ג חמין רבנן דנפקי לתעניתא וקראי ולא מתרגמין: [נ] ה"ג אע"ג דאת אמר אין: [ס] ה"ג משה התקין לישראל: [ע] ה"ג עזרא התקין לישראל שיהו קורין בתורה: [פ] אין פורסין על שמע כו' בפחות מעשרה. וא"ת בפ"ק דף ה' בין לרב ובין לרב אסי מגילה שלא בזמנה קורין בעשרה ואמה לא מנה בזמתני' קריאת המגילה שלא בזמנה. י"ל דלא תני אלא במה שנוהג בכל ישראל. אבל קשה להרי"ף בפ"ק סי' ו' דלרב אפילו בזמנה צריך לקרות בעשרה דוקא. א"כ ה"ל למחשב קריאת המגילה. וקושיא זו הקשה בעל המאור. ותי' הרמב"ן דכל הני דמתני' חומת הצבור ואין עושין אותו אא"כ בעשרה או רוצה מחוייבים בדבר. אבל במגילה לא בעינן עשרה אלא משום פרסומי ניסא. הלכך אפילו בשביל יחיד קורא אותה בעשרה. אע"פ שיצאו הם כיון שהיחיד לא יצא. ויש לדקדק עליו הא פריסת שמע נמי בשביל יחיד אפילו תשעה שמעו כדקתני במס' סופרים כמ"ש רבינו בסמוך. י"ל דהרי"ף מוקי לה הך דמס' סופרים בדיעבד אבל לכתחלה בעינן רוב שמחוייבים בדבר כסברא ר"ת. ורבינו דס"ל דפורסין אפילו בשביל יחיד בלא"ה נק"מ קושית המאור דכתב לעיל בפ"ק. דהך מ"ד דאמר בעשרה בזמנה כפי' רש"י שאינו אלא למנוה. מכאן תשובה למ"ש מהרי"ל בהלכות ערובי חצרות שאין מערבין לבוא להתפלל בעשרה ג) דלא אשכחן שהצריכו חכמים להתפלל בעשרה. דהא ממתניתין דהכא מוכח שחובת צבור הוא: [צ] וברכה ראשונה של יוצר. כי לשון פורסין חצי דבר כך פרש"י. מקשין לפי מה שפסק רבינו סוף סימן זה דקדושה שביוצר יחיד אומר דלא כרמב"ם א"כ למאי צריך עשרה בני אדם לברכת יוצר. וי"ל כיון דהפורס אומר ברכו אם לא יברכו ברכה נראה כיוצרים. סברא זו בב"י בשם ר"י אבוהב. אך רמ"א בסי' ס"ט סובר דבמה שעונין ברוך ה' המבורך סגי בזה דלא נראה כיוצרים. ואי' דסגי בהכי מברכת התורה שהעולה אומר ברכו והעם עונין אחריו מה שעונין אחר ברכו. אמנם רבינו לא יאות בזה דמה שעונין ברוך ה' המבורך. אינו אלא עניה על הזכרת השם כענין הא דתנן ביומא הן עונין אחריו בשמע"ו כן מצאתי בחי"ט. אבל מה שאומר ברכו היינו שיברכו ברכה בשם ומלכות. ובתורה העולה אומר ברכו במה שהעם יכוונו לצאת בברכה שמברך על התורה ועונין אמן יוצאים בזה דשומע כעונה. ובאמת בברכת יוצר אור עם היות שהעשרה אין אומרים כלום. אך כוונו לשם על הברכה שצריך הפורס ועונין אמן לא נראו ליצרים דשומע כעונה. ולפ"ז מנהג ישראל שפורסין לומר קדיש וברכו קודם שמנה עשרה. לא צריכין לומר ברכת יוצר. דהא הש"ץ מתפלל אותיות ברכת שמונה עשרה. אמנם מנהגינו שפורסין ואומרים קדיש וברכו עצור יחיד וא"א ברכת יוצר הלא נראו ליצרים ולא דמנהגינו הוא ע"פ סברת רבינו יונה שכתב בפרק מי שמתו דף ט"ו באלפסי עם המאור. דלא היו אומרים ברכת יוצר משום נראה ליצרים. דסגי בעניית ברוך ה' המבורך אלא להוציא אינם בקיאים ע"ש. אבל עכשיו הכל בקיאין. לכן א"ל הפורס לומר ברכת יוצר כמ"ש רמ"א בסי' ס"ט ע"ש ומה שנזכר בכל הסימן הזה קדיש וברכו אינו קדיש וברכו לחודיה. כ"א שצריך לומר ברכות יוצר ג"כ וסומך על פרש"י שכתב בתחלה בפי' המתני': [ק] ה"ג אא"כ יש שם חמשה. כ"ה ג' תוס' והר"ן והיינו טעמא משום דליכא אלא חמשה חיות עד ברכו: [ר] כתבו בשמו. בשם רש"י: [ש] ואפילו קרא הוא שמע. ב"י הביא בשם מהרי"ל דלא אשכחן אשר הצריכו חכמים להתפלל בעשרה הוא דבר מתמיה וכן סתר דבריו המ"א בסי' תט"ו סק"ב [רש"ש]:

קיצור פסקי הרא"ש

בספר שני ואומר קדיש ובשליחי קורא המפטיר פרשה שהיא מענין ההפטרה: ז אין המפטיר בנביא קורא פחות מכ"א פסוקים ואי סליק עניינא בבגיר מכ"א שפיר דמי [ואי איכא מתורגמן אפילו לא קרא אלא י' פסוקים יצא] והאידנא נהגו שלא לתרגם כי בימיהם היה לשונם תרגום והיו מתרגמין להבין להמון העם ואין לומר דהאידנא נתרגם בלשון שיבינו בו כל עם ועם דתרגום שאני שנתקן ברוח הקדש: ז אין פורסים על שמע דהיינו כשבאים יחידים לבית הכנסת אחר שקראו שמע אומר קדיש וברכו וברכה ראשונה של יוצר ולרבינו תם אם יש עשרה ואין נושאין כפיהן ואין קורין בתורה ואין מפטירין בנביא ואין עושין מעמד כשבאין מבית הקברות ואין מזמנין על המזון בשם בפחות מעשרה וכולן אם היו עשרה והתחילו ויצאו מהן גומר ופר"ת דלפחות בעינן ששה שלא שמעו קדיש שיטרפו עם ד' שמעו ורש"י פירש דאפי' בשביל אחד פורסין על שמע ואפי' קרא הוא שמע יכול לחזור ולפרוס ואפי' (חמשה) [עשרה] יצאו כבר ועמד אחד שלא שמע קדיש ואמר קדיש או ברכו ועונו הם אמן יצא וכן מסתבר לא"א הרא"ש ז"ל.

שדה צופים

דף כג ע"ב שאני התם דסליק עניינא. הרא"ש במגילה פ"ג סי' ג': ואין עושין מעמד ומושב פחות מעשרה. הרא"ש במו"ק פ"ג סי' פ"ה:

קובץ מפרשים

ג) ובתענית דף כז ע"ב [גליון]: ד) גי' ק"נ [גליון]: ה) מה שהביא בשם מהרי"ל דלא אשכחן אשר הצריכו חכמים להתפלל בעשרה הוא דבר מתמיה וכן סתר דבריו המ"א בסי' תט"ו סק"ב [רש"ש]:

Printed from Otzar HaChochma